

Studia Biblica Slovaca

Ročník 7

2015

Číslo 1

Offprint

Studia Biblica Slovaca je recenzovaný vedecký časopis zameraný na skúmanie Svätého písma Starého a Nového zákona predovšetkým zo stránky filologickej, historickej, exegetickej a teologickej.

Ročník VII (2015), číslo 1

Vydáva Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Kapitulská 26, 814 58 Bratislava 1, IČO 0039786510.

Vedecké kolégium/Advisory board: Reimund BIERINGER (Leuven, B) – Georg BRAULIK OSB (Wien, A) – Peter DUBOVSKÝ SJ (Roma, I) – Pavol FARKAŠ (Nitra) – Massimo GRILLI (Roma, I) – Leslie HOPPE OFM (Chicago, USA)

Šéfredaktor: Blažej ŠTRBA (Baďin)

Redaktor pre recenzie: František TRSTENSKÝ (Spišské Podhradie)

Redakčná rada/Editorial board: Jaroslav BROŽ (Praha, CZ) – Juraj FENÍK (Košice) – Sr. Júlia Daniela ISKROVÁ OP (Ružomberok) – Róbert JAGER (Košice) – Jozef JANČOVIČ (Bratislava) – Peter JUHÁS (Wien, A) – Branislav KLUSKA (Ružomberok) – Róbert LAPKO (Košice) – Libor MAREK (Roma, I) – Jaroslav RINDOŠ (Bratislava) – Milan SOVA (Bratislava) – Jozef TIŇO (Bratislava) – Sr. Gabriela Ivana VLKOVÁ OP (Olomouc, CZ)

Za lektorovanie všetkých článkov zodpovedá redakčná rada.

Výkonný redaktor: Martina Korytiaková

Jazyková úprava: Dušan Rončák

Obálka: Martin Mičko

Na príprave publikácie sa podieľal aj Sr. Maryluke Addiman CJ a Miroslav Varšo.

Príspevky v slovenčine, češtine a v angličtine (od zahraničných autorov), alebo knihy na recenzii prosíme adresovať na adresu redakcie *Studia Biblica Slovaca*, Banská 28, 976 32 Baďin (Slovakia), redakcia@biblica.sk.

Príspevky sa požadujú v elektronickej podobe, podľa možnosti v textovom editore Microsoft Word. Ak sú používané iné fonty písma pre hebrejštinu a gréčtinu ako v programe BibleWorks, tak upresniť aké, prípadne preposlať používaný font spolu s príspevkom. Príspevok typu štúdia, poznámka alebo reflexia musí byť doplnený abstraktom a jeho anglickou verzou, anglickým názvom príspevku, max. piatimi kľúčovými slovami v slovenčine/češtine a angličtine, zoznamom bibliografie a kontaktom na autora príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú. Redakcia si vyhradzuje právo upraviť titulok a vykonať potrebnú jazykovú a štylistickú úpravu prijatých príspevkov. Upresňujúce podmienky pre prispievateľov sú dostupné www.biblica.sk.

Články časopisu sú abstrahované v troch svetových periodikách: *Old Testament Abstracts* ISSN 0364-8591, *New Testament Abstracts* ISSN 0028-6877 a *Elenchus of Biblica*.

S povolením Arcibiskupského úradu v Bratislave zo dňa 3. júna 2014

Prot. N. 2229/2014

Studia Biblica Slovaca

Printed in Slovakia, 6/2015.

Vychádza dvakrát do roka.

Cena: 6 €

ISSN 1338-0141

EV 3744/09

Lútostivý a milostivý Boh

Komparácia slovenských prekladov niektorých
charakteristík Boha s ich hebrejským originálom

Blažej Štrba

Preklady starovekých náboženských textov sú v zatried'ovaní vedeckej publikačnej činnosti docenené len čiastočne. Všetkým tým, ktorí sa zaoberajú prekladmi, môže byť tohto nedocenenia úprimne ľúto. Totiž previesť slová, pojmy, myslenie a neraz nejasné súvislosti medzi nimi z prakticky mŕtvych jazykov do nášho súčasného používaného jazyka je neľahká vedecká práca. Tým skôr sa súčasný prekladateľ musí opierať i o moderný výskum, i o výsledky práce učencov, ktorí sa už zaoberali touto náročnou úlohou – prekladom biblických textov. Stávať na poznaní biblistov, lingvistov i teológov, ktorí namáhavo prešľapávali cestu pred nami. Hoci predložená štúdia sa zameria len na sedem hebrejských termínov a ich prekladových variácií do slovenčiny, pokladáme za nevyhnutné nielen pripomenúť výsledky iných, ale aj oprieť sa o fundované vedecké štúdie. Súčasne nechceme, ako to vyjadril G. Lohfink, podporovať „skupinové boje, výnimočné pozície, boje o pozície a takzvané «citačné kartely», teda skupiny vedcov, ktorí sa cítujú navzájom, zatiaľ čo výsledky práce iných vytrvalo zamlčujú“¹.

Najprv teda predstavíme (1) hlavné slovenské preklady za posledné desaťročia. V každom z prekladov budeme (2) skúmať, ako prekladá vybrané hebrejské termíny – z ktorých väčšina opisuje dôležité atribúty Boha –, a porovnáme prekladové voľby navzájom s dôrazom na Knihu žalmov. Následná časť (3) štúdie predstaví preklady skúmaných termínov podľa štandardných slovníkov a súčasne sa pokúsi porovnať termíny navzájom, aby lepšie vynikla charakteristika každého jedného z nich. Na záver (4) budú predložené slovenské návrhy s ohľadom na používanie termínov v súčasnej kodifikovanej slovenčine.

---

¹ LOHFINK, *Ježišov posledný deň*, 59. Podobne varoval nedávno pred ignorovaním predchádzajúcich štúdií vo vede aj FISCHER, Exodus 3–4 „revisited“, 201.

1 Preklady do slovenčiny za ostatné desaťročia

Začiatkom tretieho tisícročia poznačili slovenských čitateľov nové preklady Svätého písma. V roku 2003 Ján Ďurica SJ pripomenul, že preklad Biblie Mons. Boteka je „čakajúci na publikovanie“². V roku 2006 už predstavil prvé výsledky tohto veľkolepého projektu a charakterizoval tento preklad ako „vhodný predovšetkým na pracovno-študijné účely“³. Botekov preklad vychádzal postupne vo vydavateľstve Dobrá kniha v jednotlivých zväzkoch⁴, až napokon v roku 2012 vyšiel vo vreckovom vydaní s názvom *Sväté písmo s komentármi a margináliami Jeruzalemskej Biblie*⁵ a následne vo veľkom vydaní v rokoch 2012, 2013 (druhé vydanie) a 2014 (tretie vydanie)⁶ – už pod finálnym pomenovaním *Sväté písmo. Jeruzalemská Biblia*.

V roku 2006 zverejnil Ján Peter Záh OFM (+ 2010)⁷ v prvom čísle periodika *Studia Biblica Slovaca* projekt Teologickej fakulty Trnavskej univerzity s názvom Komentáre k Svätému písmu⁸. Hoci sa ešte dočkal prvého výsledku spoločnej práce viacerých biblistov – Komentára ku Knihe Genezis (2008⁹) pod vedením P. Dubovského, ostatné komentáre však – Komentár k malým prorokom Abdiáš, Jonáš, Micheáš, ed. M. Varšo [2010¹⁰]; ku Knihe Exodus, ed. J. Tiňo (2013¹¹) a k Evanjeliu podľa Marka, ed. P. Dubovský (2013¹²) – už uzrieť nestihol. Aj v tomto masívnom projekte sa kondenzuje práca mnohých odborníkov a súčasťou tohto výstupu je nový preklad, v prípade Starého zákona synoptický – tak z hebrejského, resp. aramejského, ako aj

---

² ĎURICA, K Botekovmu prekladu Písma, 109.

³ ĎURICA, Botekov preklad Písma, 92.

⁴ Ján Ďurica bol hlavným editorom jednotlivých zväzkov: Pentateuch (2004), Historické knihy (2005), Múdroslovné knihy (2006), Prorocké knihy (2007) a napokon Nový zákon (2008).

⁵ BOTEK et al. (eds.), *Sväté písmo s komentármi a margináliami Jeruzalemskej Biblie*.

⁶ BOTEK – ĎURICA (eds.), *Sväté písmo. Jeruzalemská Biblia*.

⁷ ŠTRBA, *Bibliografia biblických vied*, 12.

⁸ ZÁH, Vypracovanie odborného komentára, 96-97.

⁹ DUBOVSKÝ (ed.), *Genezis*.

¹⁰ VARŠO, *Abdiáš. Jonáš. Micheáš*.

¹¹ TIŇO (ed.), *Exodus*.

¹² DUBOVSKÝ (ed.), *Marek*.

z gréckeho textu. H. Panczová charakterizovala tento špecifický preklad ako komentárový¹³.

V roku 2007 vyšiel dlho očakávaný preklad *Slovenskej ekumenickej Biblie* (SEB) v jednom zväzku¹⁴. V nasledujúcom roku vyšlo prvé opravené vydanie tejto Biblie a v roku 2011 druhé opravené vydanie celej Biblie vo vreckovom vydaní¹⁵.

V posledných desaťročiach je medzi slovenskými katolíckymi čitateľmi najviac rozšírené vydanie, ktoré vyšlo v Spolku sv. Vojtecha (SSV) v rokoch 1991 – 1992 a 1994 – 1995, v jednom zväzku v Ríme v roku 1995, následne na Slovensku v jednom zväzku v r. 1996 a odvtedy v ďalších vydaniach, vrátane vreckového. Preklad Starého zákona podľa Vulgáty v ňom bol najprv vydaný v roku 1955 a uverejňovaný i jazykovo upravovaný v niekoľkých neskorších vydaniach SSV¹⁶. Nový zákon bol vyhotovený podľa Novej Vulgáty vydaný SSV v roku 1986.

Liturgický text v Rímskokatolíckej cirkvi, ktorý sa nachádza už pár rokov v nových lekcionároch, používa preklad podľa Novej Vulgáty. J. Ďurica uviedol, že „z poverenia Konferencie biskupov Slovenska pokračuje Liturgická komisia v práci na dokončovaní chýbajúcich častí“¹⁷. Avšak smrťou Mons. V. Malého (26. 1. 2008) a Mons. F. Javora (26. 11. 2013) sa toto úsilie prakticky skončilo¹⁸.

Okrem vybraných spomenutých prekladov Konferencia biskupov Slovenska (KBS) na 74. zasadaní 11. – 13. marca 2013 iniciovala nový preklad Starého aj Nového zákona¹⁹. Výzva svedčí o potrebe nového prekladu pre

¹³ PANCZOVÁ, *Technika prekladu z biblickej gréčtiny* (2), 64-66.

¹⁴ *Biblia. Slovenský ekumenický preklad s deuterokánonickými knihami*.

¹⁵ VIDÉKY, *Predhovor*, 10.

¹⁶ Porov. VRABLEC, *Na cestu*, 5.: „Výnimkou je Kniha žalmov v preklade Slovenskej liturgickej komisie, bol prevzatý z Liturgie hodín.“ Kniha Tobiaš a Judita boli preložené nanovo, z gréckej osnovy.

¹⁷ ĎURICA, *Nový preklad*, 2546.

¹⁸ V časopise *Liturgia* vyšli pracovné preklady z knihy Genezis. FILO – MALÝ – JAVOR, *Preklad svätého Písma (Neovulgáta)*, 287-295.

¹⁹ KONFERENCIA BISKUPOV SLOVENSKA, *74. plenárne zasadanie* [cit. 2014-11-28]. Ešte v roku 2012 sa predseda KBS Mons. Stanislav Zvolenský obrátil listom č. K 750/2012 na riaditeľa Katolíckeho biblického diela Katolíckej univerzity s prosbou o iniciovanie nového prekladu aspoň Starého zákona.

veriace spoločenstvo a vyjadruje víziu pre obnovu Cirkvi. Rovnako nemalá je potreba spoľahlivejšieho prekladu Písma aj pre domácu teológiu.

Vzhľadom na cieľ našej štúdie mimoriadne miesto zastáva v rade prekladov Roháčkov preklad hebrejskej Biblie a Nového zákona s názvom *Svätá Biblia*²⁰, ktorého druhé vydanie z vyšlo už v r. 1969²¹.

Rovnako dôležité miesto má aj preklad redakčnej komisie Slovenskej evanjelickej cirkvi z r. 1978. Práce na ňom sa začali v r. 1957²² a ich výsledkom bolo 1. vydanie autorizovaného prekladu v r. 1977²³ v Liptovskom Mikuláši vo vydavateľstve Tranoscius. Tento preklad bol revidovaný a vyšiel v roku 1990 (ďalej ECAV).

Dnešní čitatelia majú teda na výber niekoľko kompletných prekladov Biblie v slovenčine. V tejto štúdií nie je priestor na to, aby sme obhajovali každý jeden z prekladov a poukázali na jeho výhody, resp. nevýhody. Pôjde nám len o pozorovanie, aké konkrétne voľby urobili jednotlivé vyššie spomenuté preklady vo vybraných dôležitých slovách hebrejského textu. Keďže grécky text LXX nemožno považovať len za čistý preklad, ale aj za tvorivú kompozíciu, ktorá má v sebe aj interpretačný a inovatívny dynamizmus²⁴, a to tak lingvistický ako i obsahový, ostaneme v tomto výskume len na úrovni hebrejského textu. Cieľom tejto štúdie je totiž predložiť podklady k dôslednosti komentárového prekladu masoretského textu, ktorý je nevyhnutne sprevádzaný komentárom²⁵ a ktorý je súčasťou projektu Komentáre k Starému zákonu (ďalej KSZ). Okrem toho vďaka komparatívnemu pozorovaniu chce štúdia prispieť k diskusii ohľadom potreby a spôsobu tvorby nového prekladu,

---

²⁰ Roháčkov preklad kompletne protestantského kánonu Starej a Novej zmluvy vyšiel pod názvom *Svätá Biblia* v Prahe v r. 1936 v Britskej a zahraničnej biblickej spoločnosti. Ďalšie vydania vyšli v Anglicku v r. 1964, 1968 a 1969.

²¹ ROHÁČEK (ed.), *Svätá Biblia*.

²² Dňom 20. február 1957 sa širší kruh 24 prekladateľov a potom užšia prekladateľská komisia, zodpovedná za celú prácu, podujali na preklad Starej zmluvy. Hoci už v tom istom roku mali väčšinu kníh preložených, až v roku 1971 vyšlo v Tranosciiu päť pracovných zošitov v cyklostylovej forme, aby sa k vydaniu mohli vyjadriť aj iní kompetentní na Slovensku, a to aj z Reformovanej kresťanskej cirkvi a Bratskej cirkvi. Porov. KOŠTIAL, *Biblia u nás*, 135-136.

²³ GÁBRIŠ (ed.), *Biblia. Písmo Sväté Starej a Novej zmluvy*. Doslov je datovaný k Zjaveniu Krista Pána 1978. (s. 1232)

²⁴ TILLY, *Einführung in die Septuaginta*, 50-80.

²⁵ PANCZOVÁ, *Technika prekladu z biblickej gréčtiny* (2), 62.

ktorý iniciovala KBS. Prekladové návrhy vybraných termínov budú sprevádzané odôvodneniami, prečo niektoré prekladové voľby sú vhodnejšie než iné.

2 Komparácia prekladov vybraných termínov

Vybrané termíny patria do skupiny slov, ktoré špecificky charakterizujú Boha Izraela. Práve z tohto zorného uhla Božích atribútov budú skúmané. Nášmu prieskumu podrobíme sedem vybraných termínov אֱלֹהִים, יְהוָה, יְהוֹשֻׁעַ, מֶלֶךְ, מִשְׁפָּחַת הַמַּלְאָכִים, מִשְׁפָּחַת הַקְּדוֹשִׁים, מִשְׁפָּחַת הַקְּדוֹשִׁים. Ide o dôležité pojmy, ktorých použitie v texte, najmä v súvisi s Bohom, svedčí o mimoriadne uvažovanom výbere. Terminologicky predstavujú Boha Izraela, a tak tvoria neodmysliteľnú súčasť nielen biblickej teológie, ale teológie vôbec. Najprv predložíme niekoľko metodologických pozorovaní (2.1), potom predstavíme synopsis prekladov do slovenčiny (2.2) a na záver kriticky porovnáme rôzne prekladové možnosti (2.3).

2.1 Metodologické pozorovania a klúčové teologické termíny

Každý živý jazyk sa vyvíja, čo sa prejavuje aj v sémantickom posune niektorých termínov. Sledovať a presne určiť sémantický posun nejakého termínu v rámci hebrejského jazyka biblického textu možno vo väčšine prípadov len so značnou mierou pravdepodobnosti. Okrem toho, náboženská skupina, aby vyjadrila pojmy presnejšie, môže dokonca aj vytvoriť slová, ktoré, podľa mienky A. Gianta, sú mimoriadne „dôležité pre vzťah medzi Bohom a jeho ľuďom“

môže dokonca aj vytvoriť slová, ktoré, podľa mienky A. Gianta, sú mimoriadne „dôležité pre vzťah medzi Bohom a jeho ľuďom“, aby vyjadrila presnejšie pojmy. Gianto pripomína, že slová דָּקָה a תְּרִיבִי בִּלְבָבִי boli vytvorené ako špecifické pre izraelskú náboženskú terminológiu²⁶. J. Joosten exemplárne ukázal, ako neľahko je mapovať vývoj teologicky vážneho termínu דָּקָה v rámci posvätného textu, resp. v rámci jeho používania za niekoľko storočí (napr. od 7. do 4. stor. pred Kr.). Na základe porovnávania hebrejského termínu s jeho gréckym ekvivalentom ἔλεος dokázal, že hebrejský דָּקָה začal prechádzať významnejším sémantickým vývojom až od helénskeho obdobia (3. – 2. stor.

²⁶ GIANTO, *Linguistica*, 208.

pred Kr.; porov. Sir 7,33) po obdobie rabínskej literatúry (najmä Talmud a Midraš). Na rozdiel od gréckeho ἔλεος, „milosrdenstvo, súciti“, hebrejské רַחֻם implikuje postoj osoby v nej samej a „nezávisí“ od podnetu zvonka; grécky termín ἔλεος opisuje postoj, ktorý je stimulovaný zvonka²⁷. V biblickej hebrejčine, resp. v počiatkoch svojho biblického výskytu mal רַחֻם svoj význam „blahovôľa“, „dobrosrdečnosť“ („benevolence“). Z niektorých výskytov tohto termínu v kontexte zmluvy, kde sa nachádzal významovo blízko iných termínov ako אַהֲבָה „láska“ a אֱמֶת „vernosť“, „pravda“, sa mu zvyklo prisúdiť aj špecifický zmluvný význam „pevnosť“ a „lojálnosť“²⁸. Avšak termín v predexilových textoch väčšinou vyjadroval činnosť, resp. vzťah medzi seberovnými, a nie nevyhnutne zmluvnými partnermi²⁹. Termín neimplikoval *zostupný* postoj, t. j. zhora-nadol. Naproti tomu možno pozorovať tendenciu, že až v neskorých biblických knihách a textoch sa pojmom רַחֻם charakterizuje viac a viac božská vlastnosť³⁰.

Grécky termín ἔλεος v LXX s pevným významom „milosrdenstvo“ neprešiel v spomínanom helénskom období sémantickým posunom. Navyše sa tento význam len v niekoľkých prípadoch v LXX približoval k jeho hebrejskému ekvivalentu רַחֻם – pokiaľ išlo o neskoré texty (v ktorých prevažne opisuje charakteristiku Boha a jeho postoj zhora-nadol) a pokiaľ išlo o účinok Božieho רַחֻם na samotný subjekt, ktorý to vnímal len ako blahodárne. Inými slovami, hebrejský výraz Boh „bohatý na dobrosrdečnosť“, resp. „blahovôľu“ רַחֻם רַב־רַחֻם nie je to isté ako Boh „veľmi milosrdný“ πολυέλεος³¹. Ostáva faktom, že význam a použitie gréckeho ἔλεος v LXX silne ovplyvnil *následné* chápanie hebrejského ekvivalentu. Význam, ktorý termínu רַחֻם priradil neskorší preklad ἔλεος v LXX, však nie je pôvodne mienený v masoretskom texte.

Jestvuje aj opačný, azda očakávanejší vplyv – hebrejské slová modifikujú význam gréckych slov v LXX. Aj tento fenomén, podobne ako v predchádzajúcom prípade, je skôr výnimkou a možno ho pozorovať len pri niektorých významných termínoch. E. Tov predložil tézu, že dôležité grécke

²⁷ JOOSTEN, רַחֻם, ‘Benevolence’, 97-99.

²⁸ WEINFELD, רַחֻם בִּרְיָהּ, 258-259.

²⁹ Nezavislosť významu רַחֻם od zmluvy vystihuje výrečne prípad Abrahámovej zmluvy s Abimelechom v Gn 21. Zmluvu uzatvorili (vv. 27.32) na základe *predchádzajúcich* skutkov רַחֻם (v. 23), a nie opačne; רַחֻם nie je výsledkom zmluvy.

³⁰ JOOSTEN, רַחֻם, ‘Benevolence’, 107-108.

³¹ JOOSTEN, רַחֻם, ‘Benevolence’, 109-110.

slová ako νόμος, διαθήκη a χριστός prebrali v gréckej Septuaginte novú definíciu podľa spôsobu, akým ich použili prekladatelia hebrejskej Biblie v novom kontexte³². Tieto grécke slová svedčia o sémantickom posune, ktorý podnietili hebrejské ekvivalenty, ale reverzne presúvať sémantický význam z gréckeho na hebrejský text by mohlo odvádzať od pôvodného významu hebrejského termínu.

Ešte jeden príklad o problematickosti so zamieňaním pojmov – teraz len v rovine hebrejského textu. V skupine našich vybraných slov sa nachádzajú substantíva, pochádzajúce zo sloviac, ktoré sa za určitých podmienok správajú ako synonymá. Ide o známe slovesá אהב a רחם, ktorých význam len v konjugácii qal je „milovať, mať rád“ (*HALOT* I, 17-18; resp. *HALOT* III, 1216-1217). V tomto unikátnom prípade synonym s rovnakým významom ide v masoretskom texte len o jediný výskyt slovesa רחם v qal (Ž 18,2; porov. Ž 116,1). Sloveso רחם, podstatne častejšie používané v konjugácii piel, má význam „pozdraviť (postretnúť) kohosi s láskou, zľutovať sa nad niekým“ (*HALOT* III, 1217). Výskyt a použitie tohto slovo tvorného koreňa v Ž 18,2 s najväčšou pravdepodobnosťou pochádza z raného obdobia vývoja biblickej hebrejčiny³³.

Bolo by ďaleko nad rámec príspevku hypoteticky pojednávať o ďalšom sémantickom vývoji vyššie uvedených termínov. Vymedzíme sa len na ich synchronny prieskum s väčším dôrazom na ich výskyt a využitie v žalmoch a v princípe budeme predpokladať, že každý z nich má svoje významové osobitosti, ktoré ho robia nezameniteľným s iným termínom. Vzhľadom na mimoriadnu dôležitosť hebrejských termínov, nepredpokladáme, že by sa v párových vyjadreniach používali ako voľne zameniteľné synonymá, hoci môžu vyjadrovať podobné špecifiká. Opačne povedané, predpokladáme, že slová, ako sú napríklad אהב a רחם, alebo רחם a אהב, alebo רחם a אהב, vyjadrujú to isté, by znamenalo ignorovať lexikálne špecifiká termínov, doložené v štandardných slovníkoch. Pokiaľ by sa mala dokázať zameniteľnosť termínov, je nevyhnutné stanoviť ďalšie okolnosti, za ktorých je to možné (sémantický posun, tematický kontext alebo syntagmatické použitie, špeciálna dvojica, a pod.). V opačnom prípade, t. j. ak by sa zamieňali spomínané dvojice, resp. iné vážne pojmy v slovenských prekladoch len ako synonymá,

³² TOV, *Three Dimensions*, 85-94.

³³ SCHMUTTERMAYR, *RHM*, 499-532.

spochybnila by sa odbornosť prekladu, zrovnali by sa významovo dôležité nuansy v prekladoch a napokon by to sťažovalo i možnosť jasnosti výkladu.

Príklad z modernej doby by mohol negatívne ilustrovať celkovú problematiku. Voľba príkladu súvisí i so samotným obsahom niektorých našich termínov, ktoré budeme skúmať. Termín „milosť“ má v katolíckom učení pomerne stály význam, aj keď jeho definícia nie je celkom ľahká. Ak však spomenieme meno kresťanského spoločenstva Milosť, jeho významová hodnota je podstatne iná. Podobne opäť iná je významová hodnota termínu v slovách mamky, ktorá zažalostí nad vázou, ktorú práve rozbili jej hašteriace sa dospievajúce deti: „Pre milosť! Čo ste mi to urobili!?“ Použitie termínu v týchto prípadoch sa jedno od druhého podstatne líši a jeho význam má rôzne hodnoty. Takéto rozlíšenie významov však ťažko (ak vôbec možno) predpokladať, pokiaľ ide o termín posvätného textu, ktorý vyjadruje nejakú základnú Božiu charakteristiku.

Komparácia prekladových volieb slovenských Biblií v prípade našich skúmaných termínov ozrejmí dve mätúce skutočnosti. Viaceré z Biblií používajú len jeden slovenský ekvivalent pre viaceré hebrejské (!) termíny. Druhý problém je, že nie sú vymedzené používania slovenských termínov v ich využití pri preklade, a tak jeden hebrejský termín má viacero rôznych slovenských ekvivalentov aj v rámci jedného prekladu Biblie. Preto prelínanie slovenských termínov cez rôzne hebrejské slová svedčí okrem iného skôr o rétorickej schopnosti prekladateľov vtlačiť do prekladu svoj výklad, ako o snahe previesť termín do modernej reči. Napríklad ak prídavné meno „milostivý“ charakterizuje vyššie postavenú osobu ako takú, ktorá môže niekoho obdarovať svojou milosťou, priazňou, nazvať tú osobu „milosrdnou“, znamená zdôrazniť čosi iné, ako je to, čo vyjadruje „milostivý“. Totiž, preklad „milosrdný“ vyjadruje, že asi onú nižšie postavenú (a potenciálne obdarovanú) osobu ťažila vina či hriech. Inými slovami, jestvuje rozdiel medzi „milostivý“ a „milosrdný“³⁴. Navyše, badať pri prekladoch aj ďalší nežiaduci fenomén – neraz sa významová hodnota našich relatívne moderných termínov spätne aplikuje na hebrejské termíny a pojmy, ktorých významová hodnota v ich

---

³⁴ Takýto rozdiel unikol v niektorých prípadoch aj novému komentáru ku Knihe Exodus. Napríklad termínom „milosrdný“ sa raz prekladá hebr. מִלֶּחֶם (TlĕŇO [ed.], *Exodus*, 856) a na inom mieste (s. 861) sa tento dôležitý termín „milosrdný“ (aj „milosrdenstvo“) používa pre rovnako dôležitý termín מִלֶּחֶם. Navyše na tej istej strane sa nachádza ďalšia alternatíva pre hebr. מִלֶּחֶם – „láskavý“, čo je hlavná voľba prekladu (porov. s. 824).

vlastnom kontexte bola iná. Dnešný pojem milosrdenstva je podstatne spätý s odpúšťaním previnení, resp. hriechov. Avšak, termín רַחֲמִים , ktorý sa často prekladá slovom „milosrdenstvo“, v Biblii nie je výlučne a predovšetkým spätý s odpúšťaním hriechov³⁵.

2.2 Synopsa kľúčových termínov a ich slovenských prekladov

Jednotlivé slovenské preklady rôzne prekladajú vybrané kľúčové hebrejské slová. Pomocou nasledujúcej synopsy porovnáme voľby jednotlivých prekladov. V prvom stĺpci je uvedený počet výskytov diskutovaných termínov v Knihe žalmov a v celej hebrejskej Biblii. V ostatných stĺpcoch sú prekladové voľby v rámci Žaltára v jednotlivých slovenských prekladoch. Posledné dva stĺpce predstavujú preklady Biblie – liturgický a komentárový preklad KSZ –, ktoré sú nekompletné. Z liturgického prekladu používame preklady zo všetkých žalmov, čo boli publikované v lekciónároch. Z prekladu KSZ používame nateraz dostupné publikované preklady (Gn, Ex, Abd, Jon, Mich).

MT výskyt	Vg / NVg	SSV	Roháčkov	ECAV	Botek	SEB	Liturgický	KSZ
אֲהַבָּה 2 ³⁶ / 32	diligebam, dilectio / dilectio 2	láska	láska	láska	láska	láska	láska	miloval 2
חַן 2 ³⁷ / 70	gratia 2 / gratia 2	milota 1, milosť 1	ľúbeznosť 2	pôvab 1, milosť 1	pôvab 1, priazeň 1	milota 1, milosť 1	milosť 1	milosť 14, priazeň 9
רַחֲמִים 6 ³⁸ / 13	clemens 6 / misericors 5, miserator 1	láskavý 1, milosrdný 3, milostivý 2	milosrdný 2, milostivý 4	milostivý 3, ľútostivý 2, milosrdný 1	dobrotivý 2, láskavý 2, milostivý 2	milostivý 5, milosrdný	láskavý 1, milosrdný 3, milostivý 2	milostivý 3
רֶחֶם 3 ³⁹ / 30	venter 1, vulva 2 / venter 1, utero 2	od zrodu 1, lono matky 1, splodil 1	život matky 2, lono 1	život matky 1, lono matky 1,	príchod na svet 1, od detstva 1, od zrodu 1	od zrodu 1, od narodenia	splodil 1	lono 8

³⁵ Ak by sme ostali pri znamenitom komentári ku Knihe Exodus, tak aj v ňom jasne badať, že súčasný význam milosrdenstva, úzko spätého s odpúšťaním hriechov, sa vtlačil do prekladu z hebrejčiny. „Izraeliti vzhľadom na svoj hriech potrebujú prejav Božieho milosrdenstva. PÁN sa tak zjavuje ako milosrdný Boh“, uvádza sa v komentári; TIŇO (ed.), *Exodus*, 856. Postačilo ponechať Boha s takými charakteristikami, s akými ho uvádza hebr. text ako „ľútostivý a milostivý“, aby sa najjasnejšie vyjadrila jeho odpúšťajúca blahosklonnosť. Veď aj komentovaný text 33,19 (s. 856) nezahŕňa termín רַחֲמִים , ale kľúčové slovtvorné korene רָחַם „zľutovať sa“ a רָחַם „zmilovať sa“.

³⁶ Ž 109[108],4.5. LXX: ἀγαπᾶν, ἀγαπήσεώς.

³⁷ Ž 45[44],3; 84[83],12. LXX: χάρις.

³⁸ Ž 86[85],15; 103[102],8; 111[110],4; 112[111],4; 116[114],5; 145[144],8; vždy spolu s רַחֲמִים , okrem prípadu 116,5, kde je v paralele s רַחֲמִים . LXX: ἐλεήμων, (?οικτίρμων).

MT výskyt	Vg / NVg	SSV	Roháčkov	ECAV	Botek	SEB	Liturgický	KSZ
				lona 1		1, z lona 1		
רחמים 6 ⁴⁰ / 13	misericors 6 / misericors 2, miserator 4	zľutoval sa 1, milosrdný 2, milostivý 3	milosrdný 1, ľútostivý 5	milosrdný 4, ľútostivý 1, súcitný 1	plný milosrdenstva 1, milosrdný 3, súcitný 1, starostlivý 1	milosrdný 5, milostivý	milosrdný 2, milostivý 3, sa zľutoval 1	láskavý 1, ľútostivý 1
רחמים 10 ⁴¹ / 39	miseratio 4, misericordia 5, miserabilis 1/ miseratio 7, misericordia 3	zľutovanie 4, milosrdenstvo 4, milosť 1, súcit 1	milosrden- stvo 4, milosrdenstvá 1, ľútosť 2, zľutovanie 1, ľutovania 2	zľutovanie 4, milosrdenstvo 5, zmilovanie 1	dobrota 1, otcovská starosť 2, otcovská nežnosť 1, milosrden- stvo 1, srdce 1, milo- srdná láska 1, súcit 1, dobrota 1, láskavosť 1	zľutovanie 5 milosrden- stvo 4, ľútosť 1	zľutovanie 3, milosrden- stvo 3, milosť 1	zľutovanie 1, rozrušenie vnútra 1
חסד 127 ⁴² / 245	misericordia 125 ⁴³	milosť 15, (-1) (väčšinou m-v), milosrdný 9, milo- srdenstvo 78, pria- zeň 3, pomoc 1, dobrota 7, láska 1, milostivý 4, láska- vý 2, dobrotivý 1, zľutovanie 1, do- brodenia 1, zmilov- vanie 1, milosrdne 1, zmiloval sa 1 ⁴⁴	milosť 125, predivná milosť 1, milostivý 1 (59,18)	milosť 118, láska 1, priazeň 4, milostivé skutky 2, milostivý 2	dobrota 2, milovať 5, láska 96, láska chara- kterizovaná 18 ⁴⁵ , priazeň 1, Božia mil- osť 1, milosrdenstvo 2, milostivý 1, priateľ 1	milosť 62, milosrden- stvo 55, priazeň 2, milostivý 2, milostivé skutky 1, láska 2, láskyplný 1	milostivý 3, dobrotivý 1, milosrdný 4, milosť 11, milosrdenstvo 54 (Ž107,1!), láska 1, priazeň 2, dobrota 6, láskavý 2, zľutovanie 1, zmiloval 1	láskavosť 1, milosrden- stvo 19

³⁹ Ž 22[21],11; 58[57],4; 110[109],3. LXX: μήτρας, γαστήρ. Nerátame slovesný tvar רחמים v Ž 18,2 (LXX 17,2: Ἀγαπήσω σε), רחמים v Ž 102,14 (LXX 101,14: οἰκτιρήσεις), infinitív רחמי a qatal v konjugácii piel רחמי v 103,13 (LXX 102,13: καθὼς οἰκτιρεῖ, οἰκτιρήσεν) a participium v piel רחמים v Ž 116,5 (LXX 114,5: ἐλεᾷ).

⁴⁰ Ž 78,38; 86[85],15; 103[102],8; 111[110],4; 112[111],4; 145[144],8; vždy spolu s רחמים, okrem prípadu 78,38. LXX: οἰκτιρίμων (78,38; 85,15; 102,8; 110,4; 111,4) a (?) ἐλεῆμων (144,8). Nepočítame participium v Ž 116,5: רחמים, „ten, čo sa zľutúva“.

⁴¹ Ž 25,6; 40,12; 51,3; 69,17; 77,10; 79,8; 103,4; 106,46; 119,77.156.

⁴² LXX prekladá v 121 prípadoch termínom ἔλεος (v Ž 135,16 LXX dvakrát), v štyroch prípadoch jeho synonymom πολυέλεος (85,5.15; 102,8; 144,8), v prípade 43,27 LXX volí ὄνοματος „meno“ a v prípade Ž 109,12 MT „ten, čo by mu rozšíril chesed“, LXX 108,12 uvádza ako ἀντιλήμπτωρ „pomocník, ochranca“ a v poslednom prípade 51,3 LXX uvádza ἀνομίαν „neprávosť“, ktorá trvá celý deň. Hebrejský text 52,3 hovorí o Božom chesed, ktoré trvá celý deň. LXX nerobí preklad, ale v súlade s celou strofou zdôrazňuje výčitku zlomyseľnému chválenkárovi: „Prečo sa ty, mocný, chváliš v zlobe neprávosťou celý deň?“. LXX však v prípade Žaltára má v podstate fixný význam slova – „milosrdenstvo“; porov. JOOSTEN, דסח, ‘Benevolence’, 103-106.

⁴³ Vg prekladá v 125 prípadoch dôsledne misericordia. Len vo formule milosti v Ž 102,8 má miseratio. V preklíname Ž 109(108),12, kde sa nedopraje človeku ani ľudského zľutovania; nejde o Božie milosrdenstvo, ale o ľudské zľutovanie misereor.

⁴⁴ Priazeň 3 (18,51; 89,34.50), pomoc 1 (21,8), dobrota 7 (26,3; 69,14; 77,9; 88,12; 92,3; 94,18; 98,3), láska 1 (59,11), milostivý 4 (62,13; 86,5.13.15), láskavý 2 (69,17;

2.3 Kritické pozorovania k prekladom

V nasledujúcej časti objasníme aspoň v niektorých prípadoch dôvody, ktoré mal ten-ktorý preklad pre určitú voľbu. Opodstatnenie určitých dôvodov ostáva na zváženie a malo by viesť k doplneniu dôvodmi, ktoré sa dôslednejšie opierajú o štandardné slovníky a použitia termínov v kontexte posvätného textu.

Relatívna stabilita prekladov a sémantický posun

Všeobecne možno pozorovať stabilitu, resp. konzekventnosť rôznych slovenských Biblií pri preklade hebrejského termínu láska, a to nielen pri žalmoch, ale v rámci celého hebrejského textu. Avšak pri iných termínoch chýba taká konzekventnosť prekladu, čo badať najmä pri detailnejšom prieskume.

Konkrétne hebrejský termín אהבה sa objavuje v žaltári len dvakrát a všetky slovenské preklady sa v preklade zhodujú – „láska“. KSZ 1 preložil substantívum slovesnou formou „miloval“ (Gn 29,20) a KSZ 2 zasa hebrejský neurčitok slovesa v Mich 6,8 „(aby si...) miloval“.

Aj druhý termín רחמים sa objavuje dvakrát v Žaltári. Avšak preklady Biblie sa rôznia nielen medzi sebou, ale niektoré aj v rámci svojho vlastného prekladu. Roháček si zvolil v obidvoch prípadoch „ľúbeznosť“ (termín „milosť“ si totiž rezervoval pre רחמים). Katolícky, evanjelický i ekumenický však v prípade Ž 84,12 prekladajú „milosť“ – veď pochádza totiž od PÁNA; Botek volí „priazeň“. V druhom prípade (kráľovský Ž 45) zvolili slovo, ktoré opisuje

---

145,8), dobrotivý 1 (103,8), zľutovanie (103,11), dobrodenia (106,7), zmilovanie (119,41), milosrdne (141,5) a zmiloval sa (143,8).

⁴⁵ Okrem prídavných mien: 8x milosrdná láska, a po jednom raze neustála láska, otcovská láska, predivná láska, stála láska, súcitná láska, veľká láska, zhovievavá láska, Botek prekladá רחמים aj samotným adjektívom „láskavý“ 2x či raz príslovkou „láskavo“. Syntagmu אהבה רחמים prekladá výrazom “verná láska” v Ž 57,4; 61,8, ale nie tak v Ž 25,10 (láskavo a dobrotivo); 40,11(láska a vernosť).12(láska a pravda); 85,11 (láska a vernosť); 115,1 (láska a verná pomoc). S určitou vôľou ju prekladá aj v Gn 24,27.49 (milosť a vernosť); 32,11 (verná a stála priazeň); 47,29 (láskavosť a dobrotu); Ex 34,6 (plný milosti a pravdy); Joz 2,14 (láskavo a verne); 2Sam 20,15 (milosť a vernosť; porov. tiež Mich 7,20); Prís 16,6 (dobrota a statočnosť); 20,28 (nábožnosť a vernosť). Trikrát ju prekladá “láska a vernosť” (napr. 2Sam 2,6; Prís 3,3; 14,22).

vonkajšiu fyzickú stránku „pôvab“ (ECAV, Botekov) a „milota“ (SSV, SEB). Táto voľba prezrádza, že „milost“ chápu dnešné štyri preklady ako charakteristiku, ktorá sa nehodí na opis vonkajšej podoby, alebo ju chcú rezervovať len na výsostne božský dar, ktorý sa neprejavuje na vonkajšej podobe človeka. Tento, podľa prekladateľov nefyzický charakter „milosti“, potvrdzujú i pri voľbe prekladu prídavného mena מְרַחֵם. Niekedy ho prekladajú slovom „milostivý“, ale inokedy aj dobrotivý, láskavý, ľútostivý, milosrdný. V edícii KSZ voľba „milost“ (Gn, 2008) bola nahradená v Ex (2013) slovom „priazeň“ (3,21; 11,3; 12,36; 33,12.13.16.17; 34,9). Pravdepodobne „milost“, ovplyvnená používaním v náboženskom slovníku, nepasovala do kontextu. Avšak v aktuálnom kodifikovanom slovenskom jazyku „milost“ v prvom rade nezahŕňa teologický význam (viac k tomu nižšie).

Adjektívum מְרַחֵם preklady uvádzajú najčastejšie ako „milostivý“ (prevažuje v SEB), potom „milosrdný“ (8x), „ľútostivý“ (2x), „láskavý“ (2x), „dobrotivý“ (2x). Komentárový preklad KSZ zvolil „milostivý“. Varšo podotkol, že táto „vlastnosť sa v SZ prisudzuje takmer výlučne PÁNOVI“⁴⁶. Pravdepodobne mienil, že len jeden prípad (zo všetkých 13) v Ž 112,4 možno prisúdiť človeku⁴⁷. Žalm 112 totiž opisuje blaženého bohobojného človeka.

Substantívum מִלְחָמָה má v slovenských prekladoch rôzne formy ako „život matky“, „lono“, „zrod“, „narodenie“, dokonca aj „detstvo“. Všetky zachytávajú sématické pole fyzického počiatku života človeka. V niektorých prípadoch, vďaka paralelným vyjadreniam v samotných veršoch (napr. Ž 22,11; 58,4), treba jednako dať väčší dôraz na presnejšie vyjadrenie toho, čo substantívum vyjadruje. KSZ zvolil štandardne „lono“.

Aj v prípade adjektíva מְרַחֵם slovenské preklady majú veľa návrhov: prevažuje „milosrdný“ (15[16]x), potom „ľútostivý“ (6[7]x), „milostivý“ (4x), „súcitný“ (2x). Adjektívum opisuje Boha (12x), s výnimkou Ž 112,4, kde sa charakteristika prisudzuje bohobojnému blaženému. KSZ 2 (2010) dôsledne ostáva pri voľbe „ľútostivý“ a charakterizuje ho s odkazom na iné západosemitské jazyky ako Božiu vlastnosť, ktorá „označuje materské lono a vyjadruje milosrdenstvo, láskavý vzťah «zhora-dole» (matka – dieťa)”⁴⁸. KSZ

⁴⁶ VARŠO, *Abdiáš. Jonáš. Micheáš*, 150.

⁴⁷ SEB pridáva v tomto prípade podmet „Boh“, čo však nemá textové opodstatnenie.

⁴⁸ VARŠO, *Abdiáš. Jonáš. Micheáš*, 150.

3 (2013) prekladá „láskavý“ a pri vysvetľovaní narába s iným slovom – „milosrdný“ a odvodzuje ho od slovesa „zľutovať sa“⁴⁹.

Plurál מִלִּימָדִים prekladá Roháček v polovici prípadov z Knihy žalmov pojmom „milosrdenstvo“ a v polovici zasa pojmom „zľutovanie“. Podobne aj SSV, ECAV či SEB dobrú polovicu výskytov prekladajú každý pojmom „zľutovanie“. V súčasnosti v kresťanskom jazyku je milosrdenstvo dôležitý termín, ktorý nemožno obísť, ak sa teda v biblickom texte nachádza. Predsa však jestvuje alternatívna moderná prekladová voľba slovom „zľutovanie“, ktorej využitie dosvedčuje, že prekladateľom nepasovalo preložiť plurál מִלִּימָדִים slovom „milosrdenstvo“⁵⁰. Zdá sa, že to bol práve kontext hriechu/viny (a potreby odpustenia)⁵¹, čo ovplyvnilo prekladateľov, aby menili pojmy sémantického poľa „zľutovanie“ (25,6 [Roháček má milosrdenstvo]; 40,12 [SSV, SEB: milosrdenstvo]; 69,17 [Roháček, SSV: milosrdenstvo]; 119,77.156 [SSV, ECAV: milosrdenstvo]) jednotne na „milosrdenstvo“ (51,3; 77,10; 103,4; 106,46)⁵² alebo na „zmlovanie“ (79,8). Naproti tomu termín „zľutovanie“ by sa hodil vo všetkých tých prípadoch, kde niektoré z predchádzajúcich prekladov uviedli „milosrdenstvo“.

Najproblematickejší preklad tvorí substantívum מִלִּימָדִים. Vg okrem dvoch prípadov prekladá súhlasne s *miser cordia*⁵³. Roháček urobil konzekventnú voľbu – „milosť“ (v Ž 59,18 adjektívom „milostivý“, verne svojej voľbe, vyjadril nezhodný prívlastok „Boh milostí“). SSV, naopak, nie je konzekventný, a to i napriek tomu, že vychádza z Vg s jej dôsledným *miser cordia*. SSV používa viac než tucet rôznych alternatív. Prevažujú v nich „milosrdenstvo“ (78x) a „milosť“ (15x), „dobrota“ (7x) a prídavné mená

⁴⁹ TIŇO (ed.), *Exodus*, 856.

⁵⁰ Termín milosrdenstvo tak-či onak zodpovedá latinskému *miser cordia*, ktoré zasa súvisí viac so srdcom, ako s ľonom. Porov. DE VAAN, *Etymological dictionary of Latin*, 383.

⁵¹ Podobný kontext viny a voľba milosrdstva (Roháček, SSV, ECAV, SEB) je napr. Gn 43,14 (Roháček: milosť); Dt 13,18; Zach 1,16; Dan 9,9.

⁵² V niektorých iných prípadoch slovo „milosrdenstvo“ (s dnešným obsahom) jednoducho nepasuje (Roháček, SSV, ECAV, SEB): 1Kr 8,50 (ECAV: milosrdenstvo, ostatní zľutovanie); Neh 1,11 (SSV: milosť, ostatní zľutovanie); Iz 63,15 (SSV: zmlovanie, SEB: súcit, ostatní zľutovanie); Am 1,11.

⁵³ Menej konzekventný je preklad LXX, ktorá však v istých prípadoch robí výklad (43,27; 52[51],3).

„milosrdný“ (9x) a „milostivý“ (4x). V iných prípadoch zužuje preklad hebrejského pojmu רַחֻם , resp. ho vykladá. Napr. Ž 18,51 ospevuje „bezhríšneho“ kráľa, obdarovaného víťazstvami, ktoré sú výsledkom PÁNOVEJ „priazne“ (Vg: *miser cordia*). Prirodzene, prekladateľom v tomto kontexte nepasoval pojem milosrdenstva. V Ž 69,17 sa hovorí o tom, že PÁNOVO רַחֻם je dobré, a paralelne je porovnané so zľutovaním. SSV však prvé prekladá ako „láska“ (Vg: *miser cordia*) a druhé ako „milosrdenstvo“ (Vg: *miseratio* „súciť, zľutovanie“). Ako tretí výslovný príklad ťažkosti prekladať רַחֻם ako milosrdenstvo badať i v Ž 88,12, ktorý hovorí o stave človeka už „v hrobe“. SSV neprekladá „milosrdenstvo“, ale „dobrota“. Katolícky preklad SSV bol teda s najväčšou pravdepodobnosťou ovplyvnený latinským *miser cordia* z Vulgáty, ale prekladatelia vylúčili slovenský termín „milosrdenstvo“ v tých prípadoch, v ktorých rozmer odpustenia nemohol byť prítomný. Avšak treba pamätať na to, že latinské slovo *miser cordia* má svoju základnú charakteristiku „súciť“⁵⁴ a rovnako aj v slovenčine termín „milosrdenstvo“ má význam 1. súciť, zľutovanie: prejavovať milosrdenstvo, 2. milosrdný skutok⁵⁵. Ak by teda prekladatelia mali na mysli tento širší pojem „milosrdenstva“ v zmysle „dobro-srdečnosti“ (a nie jeho takmer výlučnú spätosť s hriechom a odpúšťaním) ako súcitu a zľutovania, možno by boli konzekventní ako Vulgáta, a tým ako aj samotný hebrejský text.

ECAV jednoznačne uprednostňuje „milosť“ (podobne ako Roháček), i keď ojedinele mení na „priazeň“, „milostivé skutky“, „milostivý“ a len raz na „láska“. Botekov preklad nepoužíva vôbec termín „milosť“ a slovo „milosrdenstvo“ používa pre רַחֻם len 2-krát. Vo väčšine prípadov používa termín „láska“ (97x) a okrem toho ešte 18-krát „láska“ s pridaným adjektívom. Samotná „láska“ mu teda nepostačuje. Po jednom raze má aj „dobrota“, „Božia milosť“, „priazeň“, „priateľ“, „milostivý“ či sloveso „milovať“. Naproti tomu SEB má dve základné voľby, ktoré sa striedajú bez ťažko pochopiteľného kľúča⁵⁶ – „milosť“ (62x) a „milosrdenstvo“ (55x). Ojedinele volí „priazeň“,

⁵⁴ DE VAAN, *Etymological dictionary of Latin*, 383, „compassion.“ Samotné latinské *miser cordia* je slovo, zložené zo slovesa *misèreo* „mať zľutovanie, súciť“ a *cor* „srdce“; porov. PIANIGIANI, *Vocabolario etimologico della lingua italiana*.

⁵⁵ KAČALA – PISARČIKOVÁ – POVAŽAJ, *Krátky slovník*, 330.

⁵⁶ V niektorých prípadoch SEB prekladá rôzne, i keď sa רַחֻם vyskytuje vedľa seba dvakrát (Ž 36,6-8 [רַחֻם], dvakrát v texte, je preložené rôzne: milosrdenstvo a milosť], podobne 7-krát רַחֻם v 89,2.3.15.25.29.34.50, je preložené najprv milosrdenstvo [4x], potom

„láska“, „milostivé skutky“⁵⁷, „láskyplný“. KSZ zvolili termín „milosrdenstvo“, len raz „láskavosť“ (vhodne v Gn 20,13).

2.4 Prvotný uzáver

Stav slovenských prekladov prezrádza vo väčšine z nich časté využitie *jedného slovenského* termínu pre viacero rôznych hebrejských slov, napr. milosrdenstvo/milosrdný hneď pre štyri hebrejské slová: רַחֲמִים, רַחוּם, חַנּוּן a רַחֲמָנִי. Sú aj opačné prípady, keď pre *jeden hebrejský* termín jestvuje, z nejasných dôvodov, viacero slovenských termínov (napríklad v SEB רַחֲמָנִי v Ž 89 i „milosrdenstvo“ i „milosť“, alebo v iných prekladoch aj slová „priazeň“, „láska“). Takéto terminologické striedanie záporne vplýva na porozumenie biblického textu pre slovenského čitateľa a skôr zahmlieva, ako objasňuje problematiku významu dôležitých termínov, ktoré by slovenský čitateľ mal v preklade jasne rozpoznať.

Treba pripomenúť fakty evidentné z kontextu, ktoré poukazujú na určité špecifiká niektorých termínov. Napríklad hebrejské slovo רַחֲמָנִי zahŕňa v sebe neraz aj konkrétny skutok (Rút 2,20⁵⁸; 2Sam 2,5), čo naproti tomu substantívum רַחֲמָנִי nikdy neobsahuje. Okrem toho, pojem רַחֲמָנִי je trochu abstraktnejší a nenachádza sa nikdy v plurále. Naopak niekoľko výskytov רַחֲמָנִי v plurále (Neh 13,14; 2Krn 32,32; 35,26; Ž 89,2.50; 107,43; Iz 55,3; 63,7) naznačuje konkrétnosť skutkov, čo si vyžaduje vhodný preklad. Slovenské „milosrdenstvo“ nezvykne byť v plurále, a tak sa ho preklady snažia vyriešiť rôzne. ECAV zvolilo v Ž 89,50 „milosrdné skutky“, SEB zasa voľnejšie „prejavy tvojej milosti.“ ECAV i SEB v 107,43 sa prekladom „milostivé skutky“ o trochu viac vzdialili od pôvodného רַחֲמָנִי וְרַחֲמָנִי.

Slovo „milosrdenstvo“ je v spomenutých prekladoch mimoriadne, azda až nadmieru vyťažené. Vhodnejším a rezervovanejším výberom tohto slovenského slova „milosrdenstvo“, len pre určité výskyty slovotvorného koreňa (? len pre רַחֲמָנִי), by sa mohlo pomôcť prehľadnejšiemu chápaniu biblického textu. Čo je podstatnejšie, pomohlo by sa čitateľovi prekladu, ktorý

---

milosť [3x]. Naopak zasa v 40,12 dva rôzne hebrejské kľúčové termíny (רַחֲמִים i רַחֲמָנִי) sú preložené rovnako – milosrdenstvo.

⁵⁷ Vhodne v Ž 107,43, ale nie v 89,2 (milosrdenstvo); 106,7 (milosť), hoci v 89,50 uvádza „prejavy tvojej milosti“.

⁵⁸ Porov. KIM, The Agent of *hesed*, 588-601.

by mal (pokiaľ by to bolo možné zo stránky slovenčiny a kontextu) čo najkonzekventnejší preklad pred sebou, tak, že by sa za jedným slovenským súčasným termínom zreteľne videl ten-ktorý hebrejský ekvivalent⁵⁹.

Obdobne treba zvážiť aj dôslednosť využitia pojmu „milosť“. Slovenský termín „milosť“ a adjektívum „milostivý“ sa však zdal ako vhodný pre rôzne hebrejské skúmané termíny. Roháček ho používa pri dvoch: רַחֲמִים a רַחֲמָנִי. SSV ho používa pri piatich (!): רַחֲמִים, רַחֲמָנִי, רַחֲמָנִי, רַחֲמָנִי a רַחֲמָנִי. ECAV ho používa pri štyroch: רַחֲמִים, רַחֲמָנִי, רַחֲמָנִי a רַחֲמָנִי. Naproti tomu Botek používa dané slovo pri preklade skúmaných termínov extrémne zriedkavo: dvakrát pri רַחֲמָנִי a dvakrát pri רַחֲמָנִי. SEB ho používa, obdobne ako ECAV, pri preklade štyroch slov: רַחֲמִים, רַחֲמָנִי, רַחֲמָנִי a רַחֲמָנִי. Táto skutočnosť, že jedno slovenské slovo zodpovedá štyrom rôznym hebrejským slovám (napríklad „milosrdenstvo“ alebo „milosť“), budí znepokojujúci údiv. Slovenčina má väčšiu slovnú zásobu a je vysoko nepravdepodobné, žeby sa v nej nenašli termíny, ktoré by dôslednejšie vyjadrili sémantické polia (vyjadrené hebrejskými termínmi) bez toho, aby spôsobovali mäťúcu fluktuáciu slovenských termínov.

3 Význam termínov a prekladov do slovenčiny

3.1 אֲהַבָּה

Slovníky prekladajú hebrejský slovotvorný koreň אהב pomerne súhlasne „milovať, mať rád (koho/čo)“, spolu s predložkou ל „rád robiť (niečo)“ (HALOT I, 17-18; DCH I, 137-140; CDCH, 6). Pojem, podobne ako slovenské „ľúbiť, milovať, mať rád“, vyjadruje širokú významovú hodnotu – lásku medzi mužom a ženou (Gn 24,67; 29,18.30; Sdc 16,4; 1Sam 18,20 atď.),

---

⁵⁹ Odborník na žalmy G. Barbiero mieni, že prevedenie hebrejského textu do moderného jazyka by malo čo najviac reflektovať terminológiu najmä kľúčových pojmov pôvodiny, a nezužovať ich preklad len na jedna z ich možných nuáns: „...non appiattirli in modo da perdere la particolarità di ognuno di questi aggettivi... Invece ognuno dei termini ebraici... ha un significato particolare che va rispettato e andrebbe tradotto in maniera corrispondente e possibilmente in modo costante, in modo che il lettore possa collegare il termine con i passi paralleli.“ Porov. Barbiero, mailová komunikácia. [2014-10-6]. Zaujímavá je voľba nadpisu Festschriftu ATTARD – PAVAN (eds.), “*Canterò in eterno le misericordie del Signore*” (Sal 89,2).

medzi rodičmi a deťmi (Gn 22,2; 25,28), medzi svokrou a nevestou (Rút 4,15), priateľskú lásku medzi ľuďmi rovnakého pohlavia (1Sam 16,21; 18,3), resp. lásku medzi priateľmi (Prís 17,17), ale i lásku k nepriateľom (2Sam 19,7), lásku človeka k blížnemu človeku – či súkmeňovcovi alebo cudzincovi (Lv 19,18.34; Dt 10,19⁶⁰), lásku nadriadeného k podriadenému (1Sam 16,21), ale rovnako aj lásku k vyššie postavenému človeku (Ex 21,5; Dt 15,16), lásku ľudu k jednému človeku (1Sam 18,16) a prirodzenú lásku človeka k Bohu (Ex 20,6; Dt 5,10; 6,5), ale i opačne lásku Boha k (jeho) ľudu i človeku (Dt 4,37; Prís 3,12; 22,11). Sloveso tiež vyjadruje lásku k predmetom stvoreným (Jer 8,2; 2Krn 26,10), ku koláčom (Oz 3,1), k mestu Jeruzalem (Iz 66,10), k spravodlivosti a právu (Ž 37,28; 33,5), k dobrým veciam (Am 5,15), ale aj k bohatstvu (Qoh 5,9) a k úplatkom (Iz 1,23)⁶¹. Kontext konkrétnych vyjadrení a tiež aj abstraktného vyjadrenia „milujem“ (Ž 116,1, resp. „milovať“, Qoh 3,8), odкрýva, že ide o konkrétny postoj a účinné pozitívne konanie v prospech milovanej osoby, prípadne vo svoj vlastný. Pojem je však v niektorých použitiach spojený v rôznej miere s emotívnym a erotickým rozmerom (Gn 30,20; 34,3; Dt 21,15-16⁶²). Protikladom k „milovať“ je „nenávidieť“, slovo, u ktorého rovnako v žiadnom prípade nejde len o výraz, ktorý opisuje emócie. Podľa G. Baumannovej, nenávisť v Biblii vyjadruje praktickú ľahostajnosť, otvorené pohrdanie osoby či inštitúcie, dištancovanie sa a chlad vo vzťahu. V biblickom svete zanedbanie, ľahostajnosť a moc sú permanentným nebezpečenstvom pre všetky typy lásky⁶³. Intímnu a erotickú lásku medzi mužom a ženou zviditeľňuje v Písme najmä Pieseň piesní (Pies 1,3.4.7; 3,1.2.3), ale i niektoré naratívne, legislatívne i múdroslovné state. Avšak Pies vyjadruje predovšetkým hlboký a životodárny vzťah lásky⁶⁴, ktorého expresívnym a intímny vyjadrením je aj jej senzuálny rozmer. Okrem niektorých novozákonných textov (napríklad Pavlova rezervovanosť k manželstvu v 1Kor 7), erotická láska nepredstavuje pre Písmo mimoriadny

⁶⁰ ŠTRBA, To Love the Other, 217-218.

⁶¹ Porov. WALLIS, אהב 'āhabh, 104, 107.

⁶² Z obidvoch prípadov je zrejme, že láska zahŕňa aj sexuálnu stránku, ale sloveso „milovať“ jasne vyjadruje širší rozmer ako len sexuálny.

⁶³ BAUMANN, *Liebe und Gewalt*.

⁶⁴ ŠTRBA, שושנה of the Canticle, 497.

problém⁶⁵. Veľkým problémom však v antickom Izraeli, v kontraste k okolitým kultúram, bolo spájanie erotického pôžitkárstva s kultovým obrazom Boha⁶⁶. Proroci túto pôžitkársku stránku kultu prísne pranierovali a zakazovali ju. Jahvemu sa pripísali aj materské vlastnosti, podobné staroblížkovým bohyňiam, ale nikdy táto láska nemala len čisto erotický rozmer⁶⁷. Dva výskyty hebrejského substantíva אהבה v Ž 109 korešpondujú s pozitívnym a praktickým chápaním pojmu lásky, ktorý v sebe zahŕňal vzťah spojený s konaním (porov. Ex 20,6; Lv 19,18.34; Dt 6,5). Nie je teda žiadny dôvod zužovať pojem „láska“ len na emotívnu či erotickú stránku a jeho slovenský význam vhodne vyjadruje širokospektrálne využitie hebrejského termínu.

3.2 אהבתיך a אהבתך

Slovotvorný koreň אהב I – s významom „obdarovať (niekoho), preukázať priazeň“ (*HALOT* I, 334-335), „byť milostivý (voči), preukázať priazeň (niekomu), ušetriť (niekoho), milostivo darovať (komu)“ (*DCH* III, 272-273) i vo význame „zmiľovať sa, obdarit“⁶⁸ – sa vyskytuje v Žaltári častejšie (až 32-krát v slovesnej podobe z celkových 79 výskytov). Naproti tomu podstatné meno אהבה len 2-krát a prídavné meno אהבה 6-krát.

Napriek tomu, že slovesná forma אהב nespadá medzi skúmané termíny, jej použitie v texte osvetľuje význam derivátov אהבתיך a אהבתך. Medzi slovesnými formami v žalmoch podstatne prevažuje imperatív v konjugácii qal (21-krát⁶⁹).

⁶⁵ SCHROER, Liebe und Tod, 2. Písmo nechápalo erotickú lásku ako oddelenú od vzťahu muža a ženy. Práve preto i manželský vzťah s erotickým rozmerom sa mohol stať najlepším vyjadrením vzájomnej a obojstrannej lásky PÁNA a Izraela. Potvrdzujú to state, v ktorých je najvyšší personálny vzťah vyjadrený obrazmi intímneho manželského života. Preto nepochybne vzťah opísaný termínom „milovať“ sa stane najvhodnejším na opísanie pravého a najhlbšieho vzťahu aj medzi Bohom a ľudom, resp. človekom.

⁶⁶ Nahota v kulte, ako to potvrdzuje rozprávanie o Dávidovom tanci (2Sam 16,12-23), bola ešte i v jeruzalemskom chráme samozrejmosťou.

⁶⁷ SCHROER, Der israelitische Monotheismus, 268-287.

⁶⁸ Porov. TRABALKA, *Hebrejsko-slovenský slovník*, 134.

⁶⁹ 21 imperatívov: Ž 4,2; 6,3; 9,14; 25,16; 26,11; 27,7; 30,11; 31,10; 41,5.11; 51,3; 56,2; 57,2.2; 86,3.16; 119,29.58.132; 123,3.3. Okrem toho v žalmoch má koreň v konjugácii qal 3-krát jiqtolovú podobu (59,6; 67,2; 123,2), 4-krát participiálnu (37,21.26; 109,12; 112,5), raz neurčitkovú (102,12). Jeden výskyt je v konjugácii poel (102,15) a 2-krát v hitpael v jiqtolovej podobe (30,9; 142,2).

Všetky imperatívy celkovo v Biblii (25 spolu so zvyšnými štyrmi prípadmi Sdc 21,22; Iz 33,2; Jób 19,21.21) majú príponu osobného zámena a nachádzajú sa v kontexte (úpenlivej) prosby či žiadosti. Okrem Sdc 21,22 a Jób 19,21.21 všetky ostatné sú žiadosti adresované Bohu. E. Kellenberger konštatuje vo svojom prieskume ohľadom prosieb a žiadostí vyjadrených slovesom ןן , že vzťah, ktorý je vyjadrený týmto slovesom, je *vždy poznačený nerovnováhou moci*. Človek v nižšej pozícii prosí vyššie postaveného pána (človeka alebo Boha)⁷⁰. V prípade úpenlivej prosby nižšie postavený človek podporuje svoj apel neraz aj odôvodnením. Dôvodí svojou žalostnou pozíciou zapríčinenou inými (Ž 6,3; 25,6; 31,10; 56,2; 123,3), svojím vlastným hriechom (41,5; 51,3), alebo sa pokúša prehovoriť vyššie postaveného svojím dobrým správaním (Ž 57,2; 86,3; 119,132). Po stránke jazykovej prosiaci neraz vkladá emfatickú časticu כ . Z použitia slovesa ןן vyplýva dôležitý fakt, že osoba v nižšej pozícii má akoby právo očakávať pozitívne konanie – milosť – od osoby vo vyššej pozícii, i keď o to musí prosiť⁷¹.

3.3.1 ןן

Pokiaľ ide o podstatné meno ןן , jeho základný význam je „milosť“ a pôvodne bol spätý viac s vonkajšou krásou⁷². Jeho výskyt v známej formulke: „Ak som našiel *milosť* v твоjich očiach“ (16-krát v MT), dosvedčuje, že ןן možno očakávať, ale že oň možno aj prosiť – žiadať (podobne ako v prípade slovesa). V desiatich prípadoch sa žiada od človeka a v šiestich od Boha⁷³. Ak sa však podstatné meno ןן spája s inými subjektmi ako človek, resp. Boh, tak ono im prisudzuje výnimočnosť, resp. „obdarovanie“ (pôvabná srna, Prís 5,19; vzácny kameň, 17,8).

⁷⁰ KELLENBERGER, ןן , 187.

⁷¹ Stačí nahliadnuť do použitia substantíva ןן , ktoré vyjadruje poníženu „prosbu o milosť“ v prípade Šalamúnovej prosebnej modlitby v 1Kr 8 (vv. 28.30.38.45.49.52.52.54; porov. 2Krn 6), či v prípade Jer 36,7; 27,20; 38,26; 42,2.9, alebo v Ž 6,10; 55,2; 119,170.

⁷² LUNDBOM – FABRY, ןן הנן , 22.

⁷³ Adresované Bohu sú v kurzíve: Gn 18,3; 30,27; 33,10; 47,29; 50,4; Ex 33,13; 34,9; Nm 11,15; 32,5; Sdc 6,17; 1Sam 20,29; 27,5; 2Sam 15,25; Est 5,8; 7,3; 8,5.

3.3.2 קָנִיָּן

Prídavným menom ⁷⁴קָנִיָּן sa charakterizuje práve osoba vo vyššej pozícii, ktorá prejavuje priazeň – udeľuje milosť. *HALOT* prekladá ako „milosrdný“ (ak je v dvojici s קָנִיָּן!) a charakterizuje Boha, ale ako „milý, milostivý“, ak ide o človeka (*HALOT* I, 333). *DCH* však jednoznačne prekladá ako „milostivý“⁷⁵; adjektívum opisuje toho (vyššie postaveného), čo prejavuje blahosklonnosť, milosť, teda ten, čo obdarúva, a to nie na základe nejakého vnútorného pohnutia, ale na základe vedomého rozhodnutia, ktoré môže, ale nemusí byť ovplyvnené prosiacim človekom (*DCH* III, 269-270). I táto charakteristika slovotvorného koreňa, vychádzajúca z jeho použitia, by mala byť braná do úvahy pri voľbe slovenského prekladu.

3.3 קָנִיָּן, קָנִיָּן a קָנִיָּן

Význačný pre Božie charakteristiky je slovotvorný koreň קָנִיָּן I. S významom „milovať“ v konjugácii qal sa nachádza v Biblii len raz – v Ž 18,2⁷⁶. Ostatné výskyty (42x) sú v konjugácii piel s významom „konať s láskou“, „mať súcit s niekým“ pričom podmet môže byť Boh, ale aj človek (napríklad utláčateľ [1Kr 8,50]; Babylončania [Iz 13,18; Jer 21,7; 42,12]; nepriateľ zo severu [Jer 6,23; 5,42], ale aj matka [Iz 49,15] či otec [Ž 103,13]). Normálnym recipientom súcitu a zľutovania je Izrael, okrem prípadu zlých susedov Izraela v Jer 12,15 alebo okrem univerzálneho vyjadrenia Božieho zľutovania v Ex 34,19⁷⁷. V pasívnej konjugácii pual podmetom je človek (6x: Oz 1,6.8; 2,3.25; 14,4; Prís 28,13) – s významom „nájsť [v zmysle prijať] milosrdenstvo“ (*HALOT* III, 1216-1217). *DCH* rozlišuje v princípe, či sloveso je viazané s predmetom: „mať súcit (s niekým/niečím), mať milosrdenstvo (s niekým/niečím), zľutovať sa nad (niekým/niečím)“, alebo je bez priameho predmetu: „mať súcit, súcítiť, byť súcitný, preukázať milosrdenstvo, byť milosrdný“, „ľutovať (niekoho)“, alebo v prípade participia ž. r. Iz 49,15 ide o

⁷⁴ Adjektívum קָנִיָּן je nominálna forma trojzpoluhláskového koreňa typu *qatúl*, ktorá má formu pasívneho participia s aktívnym významom (JM §88E).

⁷⁵ Porov. HELLER, *Výkladový slovník*, 188-189, „Omilostněný“, „Milostivý“.

⁷⁶ Porov. SIMIAN-YOFRE – DAHMEN, קָנִיָּן *qh*m, 444.

⁷⁷ SIMIAN-YOFRE – DAHMEN, קָנִיָּן *qh*m, 440.

„milujúcu matku“ (*DCH VII*, 468-469)⁷⁸. Z celkového počtu výskytov 134 má sloveso najväčšie zastúpenie v Knihe žalmov (25-krát), potom u Jeremiáša a u Izaiáša po 17-krát, u Ozeáša 11-krát, v mnohých ostatných knihách výskyty nepresahujú 5, len v Gn 6-krát, v Ex 7-krát, v Neh 8-krát. Kellenberger zdôrazňuje fakt, že sloveso (43 výskytov celkom) sa ani raz nenachádza ani v imperatívne a ani v nejakej volitívnej forme, resp. význame⁷⁹. Takéto použitie slovesa nasvedčuje tomu, že postoj ľútosti, súcitu či zľutovania *si nemožno vyžiadať*, keďže nespadá do oblasti čisto kognitívnej, ale vychádza z jeho samotného vnútorného empaticko-bytostného charakteru, ktorý je vlastný neracionálnej časti osobnosti.

3.3.1 רָחַם

Pokiaľ ide o zriedkavý výskyt podstatného mena רָחַם I v žalmoch 3-krát (22,11; 58,4; 110,3; z celkovo 30), jeho prvotný význam je v nich jednoznačný: „maternica“ (*HALOT III*, 1217-1218; *DCH VII*, 470). Preklad však závisí aj od kontextu (porov. *CDCH*, 419), ale v podstate jeho významová hodnota – „maternica“, „lono“, obrazne i „život matky“ – sa nemení⁸⁰.

3.3.2 רַחוּם

HALOT III, 1214, definuje prídavné meno רַחוּם ako označujúce benevolentného a starostlivého Boha, ktorý chráni a zachováva materský život (רָחַם – maternica), ktorý je v ohrození (12-krát v MT). Len raz je táto vlastnosť pripísaná človeku (Ž 112,4)⁸¹. Preklad adjektíva ako „ľútostivý“, „súcitný“ (*DCH VII*, 465-466; *CDCH*, 419) vystihuje také *vnútorné pozitívne pohnutie* v prospech záchranu života, ktoré ani Boh sám *akoby nemohol ovládať*. Trabalka navrhuje „milosrdný“⁸².

⁷⁸ Porov. TRABALKA, *Hebrejsko-slovenský slovník*, 352, „ľúbit“; „ľutovať“.

⁷⁹ Ani jiqtolová forma v Ž 102,14 sa nenachádza v kontexte prosby. KELLENBERGER, דָּרַךְ, 186.

⁸⁰ Je vhodnejšie preložiť „od samého zrodu/?počatia som odkázaný na teba“ ako „od maternice som odkázaný na teba“ (Ž 22,11), alebo „od lona matky blúdia“, resp. „od zrodu/počatia blúdia“ ako „od maternice blúdia“ (Ž 58,4), či „od zrodu zornice“ ako „od maternice zornice“ (Ž 110,3).

⁸¹ SIMIAN-YOFRE – DAHMEN, רַחוּם rḥm, 448.

⁸² TRABALKA, *Hebrejsko-slovenský slovník*, 352.

Vzhľadom k diskutovaným termínom treba pripomenúť, že adjektívum םרחו sa až 11-krát v MT vyskytuje v párovom výraze םרחו ןרחנו. V danom poradí a prvýkrát v Biblii je to vo formule milosti Ex 34,6 a potom v Ž 86,15; 103,8. V opačnom poradí osemkrát v Joel 2,3; Jon 4,2; Ž 111,4; 112,4; 145,8; Neh 9,17.31 a 2Krn 30,9. Výmena v poradí neznamená zameniteľnosť významov zamenených termínov. Po stránke literárnej, zamieňanie poradia slovných párov, resp. formulácií často plní úlohu odkazu. Po stránke lexikálnej sú dve diskutované slová jasne rozlíšiteľné. Slovo םרחו charakterizuje PÁNA ako takého, čo sa nevie nezľutovať, a teda je ľútostivý. Druhý termín ןרחנו ho charakterizuje najmä ako vyššie postavenú autoritu, ktorá môže udeliť dar, svoju milosť a priazeň, ktoré si možno i vyprosiť; PÁN v tomto zmysle je milostivý, čo ostáva len na jeho rozhodnutí. Dvojica jedinečne vyjadruje súcitnosť, nehu Boha na jednej strane a spája ju s nenarušenou veľkosťou Boha vzhľadom ku komukoľvek na strane druhej. Dvakrát adjektívum osamotene charakterizuje jedinečne Jahveho ako אל רחום. Jedinečnú charakteristiku v Dt 4,31 treba nevyhnutne chápať v kompozičnej rétorike s protipólom אל קנא v Dt 4,24⁸³. Druhý výskyt v Ž 78,38 zasa kontrastuje s hriešnym pokolením v Ž 78,22.32.37⁸⁴. Charakteristika prevyšuje žiarlivého Boha a ohraničenosť ľudského hriechu.

3.3.3 רחמים

Väčšiu pozornosť si vyžaduje plurál רחמים. Okrem niekoľkých prípadov s možným významom 2. „vnútro, vnútornosti“ (Gn 43,30; 1Kr 3,26; Iz 63,15; Oz 11,8; Sof 1,17; porov. JM §96b), slovo vyjadruje predovšetkým 1. cit lásky, milujúci cit, milosrdenstvo (*HALOT* III, 1218-1219); *DCH* VII, 471-472, prekladá ako „súciť, láska, zľutovanie, milosrdenstvo“.

Z celkového počtu 40 sa 10-krát vyskytuje v Žaltári v rôznych syntagmách. Sedemkrát sa vyskytuje v žiadostiach či prianiach o súcitnú starostlivosť⁸⁵. Ani v jednej z týchto žiadostí sa nenachádza častica נא, ktorá inak často sprevádza slovesá v takých žiadostiach, kde prosiaci môže rátať aj

⁸³ BRAULIK, *Die Mittel deuteronomischer Rhetorik*, 59-60.

⁸⁴ SIMIAN-YOFRE – DAHMEN, םרחו rḥm, 450.

⁸⁵ V týchto prípadoch ide o naliehavú žiadosť, čo slovesá s volitívnym významom jasne potvrdzujú: Gn 43,14 (יָתוּן); Ž 25,6 (זָכַר); 51,3 (מָחָה); 69,17 (פָּנָה); 79,8 (יִקְדְּמוּנִי); 119,77 (יִבְאֵנִי); Neh 1,11 (וַתִּגְדֹּה).

s odmietnutím (ako v prípade הַנָּה). Kelleberger⁸⁶ vysvetľuje tento fakt tak, že slovotvorný koreň הָהָ, ako aj plurál רַחֲמִים, vyjadrujú taký afekt, ktorý predpokladá pomery v rodinnom spoločenstve. Takýto cit „nemožno ovládať a prepukne nekontrolovateľne“⁸⁷. Pozoruhodný príklad z Gn 43,30 poukazuje na to, ako sa Jozefovi „rozohrial *súciť* k svojmu bratovi“ אֶל-אָחָיו רַחֲמָיו. Voľný preklad „lebo sa mu ulútostilo jeho brata“ neprevedie do slovenčiny síce slovo za slovom ako napríklad „lebo mu prišlo ľúto jeho brata“ („vzrušili sa vnútornosti“ [Roháček], „rozrušilo sa vnútro“ [KSZ 1]), ale rozhodne vyjadrí práve vnútorné a nekontrolovateľné pozitívne pohnutie ľúlosti. Päť výskytov plurálu רַחֲמִים v žiadostiach v Knihe žalmov rovnako dôsledne nesprevádza pri slovesách ani emfatická častica הֵן, ani jej obdobná, ale dôraznejšia častica אָן (porov. JM §49d). V nich, keď sa žalmista obracia priamo na PÁNA, používa imperatív v 2. osobe muž. r. sg. („pamätaj“, 25,6; „znič“, 51,3; „obráť sa“, 69,17), a keď na PÁNOVE רַחֲמִים, používa júsív 3. osoby muž. r. pl. („nech stretnú“, 79,8; „nech prídu“, 119,77). V týchto prípadoch žiadajúci apeluje na „súciť, zľutovanie“, ktoré ani sám PÁN nevie ovládať. O tom je prosiaci presvedčený vo zvyšných piatich prípadoch výskytu plurálu v Žaltári, ako napríklad v Ž 40,12: „Ty, PANE, mi neodnímeš svoje zľutovanie.“ V Ž 77,11 otázkou v čase úzkosti a v bezsennej noci (vv. 5-7) prosiaci len prezrádza nedočkavosť na PÁNOVO zľutovanie: „Či pre hnev zdržiava svoje zľutovanie?“ Vie, že príde. V Ž 103,4 metaforou koruny na hlave predstavuje kráľovskú hodnosť človeka, ktorá spočíva v zľutovaní. Deviaty výskyt priraduje ako vlastnosť רַחֲמִים Babylončanom, u ktorých PÁN „vzbudil súciť“ k Izraelitom (106,46). Posledný výskyt v Ž 119,156 sa nachádza v stati, kde sa žalmista predstavuje ako prenasledovaný tými, čo nedodržiavajú Zákon (v. 150), a on sám zasa ako dokonalý, čo žije podľa PÁNOVHO Zákona, o čom PÁN vie (vv. 153-154). Apeluje len na PÁNOVO veľké zľutovanie/súciť, a preto môže žiadať: „Oživ ma!“ (v. 156).

Uvedených desať výskytov z Knihy žalmov podporuje také chápanie (Božieho i babylonského) רַחֲמִים, ktoré zahŕňa v sebe *vnútorné pohnutie zľutovania* (Boha/Babylončanov) v prospech toho, kto prosí – bez rozdielu, kto to je a aký je. Najmä pre PÁNA je táto vlastnosť súciti a zľutovania príslovečná.

⁸⁶ KELLENBERGER, *Häsäd wä'ämät*, 74-80.

⁸⁷ KELLENBERGER, רַחֲמִים, 186.

3.4 רַחֻם

Nie je cieľom tejto štúdie vyriešiť komplikovanú problematiku prekladu hebrejského רַחֻם, ktorého ani etymológia nie je celkom istá⁸⁸. Tento neologizmus v Biblii zastáva mimoriadne miesto, a preto v tomto príspevku bude niekoľko pozorovaní mať stále na zreteli problematiku prekladu a významu termínu. Výraz môže vyjadriť tak všeobecný postoj, ako aj konkrétny skutok⁸⁹. BDB, 338-339, ho charakterizuje ako „dobrota, láskavosť“ pokiaľ ide o človeka a „láskavosť“, „milujúca láskavosť (lovingkindness)“ v blahosklonnosti k potrebám stvorenia, pokiaľ ide o Boha. Častejšie sa spája s Bohom a prejavuje sa vo vykúpení od nepriateľov a ťažkostí (napr. Ž 21,8; 31,17; 59,17; 66,20; 90,14), vo vykúpení z hriechu (Ž 25,7; 51,3), v dodržiavaní zmluvy (Mich 7,20; Ž 18,51) v záchrane života pred smrťou (Ž 6,6; 86,13); je hojná (Nm 14,18), prevelká (v. 19; Ž 145,8), nekonečná (Jer 33,11; Ž 100,5; 136) a dobrá (Ž 63,4; 69,17) (BDB, 339). HALOT I, 336-337, uvádza veľké spektrum významov: 1. „spoločný záväzok (joint obligation), lojalnosť, vernosť“; 2. „vernosť, dobrotivosť, vľúdnosť“, pokiaľ ide o Boží postoj voči ľuďom. E. Klein uvádza tri možnosti: 1. „láskavosť, dobrotivosť, súcit/milosrdenstvo“, 2. náklonnosť“ (affection), 3. „krásny vzhlád“⁹⁰ a DCH III, 277, termín uvádza ako „lojalnosť, vernosť, láskavosť, láska, súcit/milosrdenstvo“. Širokovýznamovosť pojmu sťažuje pri prekladoch aj použite termínu v plurále, ktorý je v slovenčine neľahko vyjadriť, najmä ak sa zaužíva preklad abstraktným podstatným menom ako napríklad milosrdenstvo, blahovôľa, vernosť⁹¹.

K. D. Sakenfeld dokázala, že רַחֻם označuje skôr aktívny skutok než stav a že jeho konanie sa odohráva v existujúcom vzťahu. Aktívny v tomto vzťahu je ten, kto má väčšiu moc, a pasívny ho nemôže k tomuto činu prinútiť. Pasívny

⁸⁸ STOEBE, רַחֻם ḥāsəd, 520; GIANTO, *Linguistica*, 208.

⁸⁹ KELLENBERGER, *Häsäd wä'ämät*, 42-47.

⁹⁰ KLEIN, *A Comprehensive Etymological Dictionary*, 225.

⁹¹ V prípade plurálu v Neh 13,14: רַחֻם רַחֻם רַחֻם je problém i s porozumením vzťahu substantíva a zámennej prípony „moje“ v רַחֻם (Roháček, ECAV, SEB „moje dobrodenia“, SSV „moje dobré skutky“). Preklad „moje dobrosrdečné/milosrdné (skutky)“ by mohol viesť k chápaniu, že pochádzajú z mojej blahovôle/milosrdenstva. Avšak preklad s predložkou „moje skutky z blahovôle/z milosrdenstva“ je zrozumiteľnejší vzhládom k tomu, že sa čiastočne zachová odlišený fyzický pôvodca (napr. Nehemiáš) od teologickej motivácie (רַחֻם).

v danej veci vždy závisí od silnejšieho⁹². Podrobný sémantický výskum termínu G. Clark vyrovnané doplnil aj o vzťahnú charakteristiku pojmu s inými úzko súvisiacimi termínmi⁹³. Ohľadom prekladu do moderných jazykov Clark tvrdí, že význam nie je možné previesť adekvátne. Termín nevyjadruje len čistý postoj alebo emóciu. V Biblii charakterizuje väčšinou Božiu vlastnosť, nie tak často ľudskú⁹⁴. Termín vyjadruje ľudský ideál, vrchol ľudských čností. חֶסֶד zahŕňa „milosť“ (חַנּוּן), ale je oveľa viac. Zahŕňa aj „zľutovanie“ (חַמִּידָם), ale nie je to iba zľutovanie. Termín je blízky „vernosti“, „spolahlivosti“, „dôveryhodnosti“ (הַיָּמִינִיּוּת), ale nie je to iba vernosť, spoľahlivosť a dôveryhodnosť. Clarkova štúdia definuje ako novum, že חֶסֶד a ⁹⁵ הַיָּמִינִיּוּת sú

⁹² SAKENFELD, *The meaning of Hesed in the hebrew Bible*. Podľa PRUDKÝ, Hospodin, ‘Bůh milostivý’, 14.

⁹³ CLARK, *The word Hesed in the Hebrew Bible*, 267-268.

⁹⁴ Porov. ZOBEL, חֶסֶד hesed, 45, pokladá len 63 prípadov výskytu (z celkom 245) ako takých, čo patria do profánnej sféry.

⁹⁵ HALOT I, 62-63, prekladá termín הַיָּמִינִיּוּת ako ľudskú charakteristiku: „vytrvalosť“ v Ex 17,12, ale podstatne častejšie ako „dôveryhodnosť, vernosť“ v prípade človeka (2Sam 26,23; Iz 11,5; Ž 119,30 [tu ako alternatívu k „pravde“]; Oz 2,22; Hab 2,4), niekedy ako „lojálny“ (ak v plurále), resp. „dôveryhodný muž“ (Prís 28,20; Iz 11,5) a ak sa termín vzťahuje na Boha, tak tiež pasuje „dôveryhodnosť, vernosť“ (Dt 2,4; Iz 25,1; Ž 33,4; 36,6; 40,11; 88,12; 89,2.3.6.9.25.34.50; 92,3; 96,13; 98,3; 100,5; 119,90.138; 143,1; Nár 3,23). Podobne aj prikázania (Ž 119,86), svedectvá (Prís 12,17) či skutky (12,22) sú skôr „dôveryhodné“ ako verné. V prípade Iz 59,4; Jer 5,1.3; 7,28; 9,2 (porov. Prís 12,22) pasuje „čestnosť“ a ak ide o úradnú povinnosť (1Krn 9,22.26.31; 2Krn 31,18) či (s)vedomie (2Krn 31,12.15), tak termín vyjadruje ich „trvalosť“. Slovník prekladá termín adverbálne „čestne a verne“ so slovesom „konať“ הִשָּׁפֵץ (2Kr 12,16; 22,7; 2Krn 34,12; podobne aj v Ž 119,75). Preklad „istota, bezpečnosť“ bol navrhnutý pre Iz 33,6; Ž 37,3; 89,9. Zo 49 výskytov LXX prekladá 25 slovtovorným koreňom $\alpha\lambda\eta\theta$ -, zatiaľ čo 19-krát s koreňom $\pi\acute{\iota}\sigma\tau$ -. Naproti tomu zo 127 výskytov termínu חֶסֶד LXX prekladá v 100 prípadoch pomocou koreňa $\alpha\lambda\eta\theta$ -, 11-krát koreňom $\delta\iota\kappa\alpha\iota\omicron\sigma$ - a len zvyšných pár prípadov prevádza pomocou koreňa $\pi\acute{\iota}\sigma\tau$ -. Wildberger tvrdí, že הַיָּמִינִיּוּת a חֶסֶד nie sú celkom synonymá a že חֶסֶד je viac ako ktorýkoľvek iný derivát slovtovorného koreňa otvorenejší pre význam „pravda“. H. WILDBERGER, חֶסֶד 'mn STABILE, SICURO, 155-183, 175-176. Aj HALOT I, 68-69, okrem významu 1. „pevnosť, dôveryhodnosť“; 2. „stálosť, trvácnosť“; 3. „vernosť“ (ťažko odlíšiteľnú od významu 2. a 4.), udáva jednoznačne najčastejší význam „pravda“. Podobné uzávery možno sledovať už v Zorellovom lexikone; porov. ZORELL (ed.), *Lexicon*, 62-63, 67.

podstatnou časťou חֶסֶד a to nezávisí, či činiteľom je Boh alebo človek⁹⁶. חֶסֶד nie je veľmi blízky ani אהבה , hoci zahŕňa „lásku“; jeho konotácie sú širšie ako konotácie lásky.

Už prekladatelia Septuaginty si boli vedomí bohatosti významu termínu חֶסֶד . V deviatich prípadoch (Gn 19,19; 20,13; 21,23; 24,27; 32,11; Ex 15,13; 34,7; Prís 20,28; Iz 63,7) ho preložili ako „spravodlivosť“ $\delta\iota\kappa\alpha\iota\omicron\sigma\acute{\upsilon}\nu\eta$ (!). Ostáva faktom, že aspoň v týchto prípadoch, vnímali za slovom „skutky spravodlivosti“⁹⁷. To, čo masoretský text vyjadril ako *klúčovú charakteristiku* daných osôb, Septuaginta preložila pojmom, ktorý vyjadril skôr *ich počin*. V každom prípade prekladatelia Septuaginty nezvolili svoj zvyčajný preklad „milosrdenstvo“ a tak odlišili v týchto textoch חֶסֶד od milosrdenstva⁹⁸.

Presnejšiu významovú charakteristiku termínu חֶסֶד popísal pomocou výskumu syntagmatického použitia E. Kellenberger. Podľa neho sa sémantické špecifiká termínu zreteľne odkrývajú v spojeniach so slovesom v imperatíve, resp. v adhortatívnej forme (s koncovými časticami הִנֵּה alebo אֲנִי). Hoci slovo חֶסֶד sa okrem žiadostí, prosieb, nárekov, nachádza aj v drobných žánroch ako poďakovanie či chvála, predsa v tých prvých žánroch možno určiť jeho význam s väčšou istotou. Kellenberger teda skúmal prosebné texty, v ktorých dôležitú úlohu zohráva práve חֶסֶד , a texty rozdelil do dvoch skupín. V prvej skupine textov existuje priamy vzťah medzi prosiacim a חֶסֶד . Prosby v druhej skupine predstavujú prosiaceho, ktorý žiada o čosi iné na základe minulej skúsenosti חֶסֶד ⁹⁹. V šiestich prípadoch tejto druhej skupiny (Ž 6,5; 33,17; 44,27; 119,149;

⁹⁶ CLARK, *The word Hesed*, 260.

⁹⁷ WEVERS, *Notes on the Greek Text of Genesis*, 295, 311. Dôležitosť voľby Septuaginty možno badať najmä na pozadí faktu, že 82 výskytov חֶסֶד a 133 výskytov חַסְדֵּי prekladá stereotypne $\delta\iota\kappa\alpha\iota\omicron\sigma\acute{\upsilon}\nu\eta$.

⁹⁸ Z 245 výskytov termínu חֶסֶד Septuaginta prekladá 213-krát slovom $\epsilon\lambda\epsilon\omicron\varsigma$, 6-krát slovom $\epsilon\lambda\epsilon\eta\mu\omicron\sigma\acute{\upsilon}\nu\eta$ (Gn 47,29; Prís 3,3; 14,22; 19,22; 20,28; 21,21), 2-krát $\epsilon\lambda\epsilon\eta\mu\omicron\nu$ (Prís 11,3; 20,6), 2-krát $\chi\acute{\alpha}\rho\iota\varsigma$ (Est 2,9.17), a po jednom výskyte $\delta\iota\kappa\alpha\iota\omicron\varsigma$ (Iz 57,1), $\delta\acute{o}\zeta\alpha$ (Iz 40,6), $\epsilon\lambda\pi\iota\varsigma$ (2Krn 35,26), $\tau\acute{\alpha}\zeta\iota\varsigma$ (Prís 31,26[25]), $\tau\grave{\alpha}$ $\omicron\sigma\iota\alpha$ (Iz 55,3), $\omicron\iota\kappa\tau\iota\rho\eta\mu\alpha$ (Jer 31,3[38,3]), $\acute{\alpha}\nu\tau\iota\lambda\acute{\eta}\mu\pi\tau\omega\rho$ (Ž 109,12[108,12]) a dvomi slovami $\delta\iota\kappa\alpha\iota\omicron\sigma\acute{\upsilon}\nu\eta$ $\kappa\alpha\iota$ $\epsilon\lambda\epsilon\omicron\varsigma$ (Ex 34,7). Porov. ZOBEL, חֶסֶד *hesed*, 45.

⁹⁹ V niektorých prípadoch ide o vedľajšiu vetu (uvedenú vzťahným zámenom כִּי [כִּי־אֲנִי] (Gn 19,19; 32,11; 1Kr 3,6), ale častejšie je prosba spätá s predložkami: כִּי „podľa“ (Nm 14,19; Ž 25,7; 51,3; 109,26; 119,88.124.149.159; Neh 13,22), מֵכַן „pre, kvôli“ (Ž 6,5; 44,27), וְ „v, pre“ (Ž 69,14; 143,12), עַל „pre“ (Ž 115,1) či כִּי „lebo“ (Ž 69,17).

Neh 13,14.22) sú žiadosti v citovo podfarbenom tóne (adhortatívnu koncovkou slovíes הַ) a vyjadrujú žiadosť, v ktorej prosiaci necháva Bohu možnosť voľby, či mu pomôže alebo nie¹⁰⁰. U ostatných imperatívov tento aspekt možnosti voľby chýba, lebo prosiaci si je istý tým, že Boh ho vypočuje¹⁰¹. Kellenberger z pozorovaní uzatvára, že slobodná voľba a spontánnosť náležia k charakteristikám הַ, a teda הַ nie je podmienené právne povinným vzťahom, vychádzajúcim zo zmluvy¹⁰². V spomínanej prvej skupine dvadsiatky textov sú všetky slovesá, ktorými sa apeluje priamo na הַ, vo volitívnej forme¹⁰³, avšak bez adhortatívnej prípony. Absenciu tejto častice Kellenberger vysvetľuje tak, že jej miesto vo vetnej skladbe prebrala buď dôležitejšia zmienka o darcovi (vo forme zámennej prípony slovesa), alebo ju jednoducho krátka forma imperatívu z morfológických dôvodov nepripúšťa (Ž 25,6; 36,11¹⁰⁴). I keď adhortatívne častice v týchto prípadoch absentujú, slovesné formy – skrátenej imperatív alebo jusív – nahrádzujú ich funkciu – úplne a citlivo žiadať¹⁰⁵. Aj tieto žiadosti potvrdzujú, že darca nedistribuuje הַ automaticky.

K podobným uzáverom dospel Kellenberger i v prípade výskytu častice הַ pri slovesách, ktoré apelujú na הַ¹⁰⁶. I v týchto textoch je adresát slobodný, či vykoná הַ alebo nie. Pre úplnosť významovej hodnoty pojmu הַ autor skúmal i texty, kde sú slovotvorné korene הַ a הַ v paralele s pojmom הַ. Napríklad termíny הַ a הַ sú zreteľne oddelené v Gn 19,19. Prvý z nich הַ spolu s časticou הַ vyjadruje neistotu, či prosiaci dosiahne הַ. Podobne aj v druhom príklade – v prvom polverši Ž 51,3 prosiaci o zmilovanie si nie je

¹⁰⁰ KELLENBERGER, הַ, 188-189.

¹⁰¹ Porov. JENNI, *Studien*, 279-287.

¹⁰² Téza závislosti od zmluvy bola publikovaná pred takmer 90 rokmi (GLUECK, *Das Wort hesed im alttestamentlichen Sprachgebrauche*) a ešte dnes je stále živá.

¹⁰³ Krátky imperatív: Gn 20,13; 24,12; Ž 17,7; 25,7; 36,11; 85,8; 90,14; 143,8; jusív: Ž 33,22; 20,12; 119,41.76 a veqatal (po predchádzajúcom imperatíve): Gn 40,14; 47,29; Joz 2,12; 1Sam 20,8 (porov. tiež: 1Sam 20,14; 2Sam 2,6; 1Kr 2,7; Rút 1,8).

¹⁰⁴ V týchto prípadoch paralelné polverše obsahujú termíny (הַ i הַ), ktoré už vylučujú pri sebe adhortatívnu časticu.

¹⁰⁵ JENNI, *Studien*, 182, 266, predpokladá, že takáto krátka forma jednoznačne poukazuje na adhortatívny význam slovesa.

¹⁰⁶ Gn 40,14; Nm 14,19. V prípadoch Gn 24,12; 47,29 častica stojí pri prvom z reťazca za sebou idúcich prosieb a možno počítať s jej výpovednou silou aj pri ostatných slovesách. KELLENBERGER, הַ, 191.

istý, či obsiahne רָחֵם, ale v druhom polverši apel na רָחֵם vyjadruje istotu v Božie „zlútovanie“. Pokiaľ ide o dvojicu רָחֵם a רָחֵם, tak tieto slová sa nachádzajú až 11-krát relatívne blízko pri sebe. Šesťkrát ako párové vyjadrenie¹⁰⁷ a päťkrát v paralelách v Ž 25,6; 40,12; 51,3; 69,17; Nár 3,22. V týchto paralelách sa רָחֵם opisuje dĺžkou trvania (porov. Ž 136), čo sa v podstate nikdy nepripisuje רָחֵם, lebo רָחֵם sa nemeria časom a ani ním nie je podmienené. Z výskytu tejto syntagmy plynie, že prvý termín zahŕňa rozmer *vôle*, kým druhý vyjadruje viac *emotívny*, či *empatický aspekt*. Bez zlútovania (רָחֵם) akoby blahosklonnosť/milosrdenstvo (רָחֵם) nedostala podnet k činu.

Okrem toho existuje niekoľko textov, kde termín רָחֵם nevyjadruje v žiadnom prípade zlútovanie, súcit, a už tobôž nie odpúšťajúce milosrdenstvo. Výrečný a dôležitý je príklad v Nm 14,19. Mojžiš prosí PÁNA: „Odpusť, prosím (אָפֵּן־חַטָּאת), vinu tohto ľudu, podľa svojho veľkého *milosrdenstva* (לְגַדְלֵךְ אֲהַפְּרֵם), ako si odpúšťal tomuto ľudu od Egypta až posiaľ“ (SEB). Boh odvetí Mojžišovi: „אָפֵּן־חַטָּאתֵי כָדְבָרְךָ Odpustil som *podľa tvojho slova*“ (v. 20), a upresňuje, keď vysvetľuje ďalej, že počas budúceho putovania púšťou vymrú všetci svedkovia jeho znamení z Egypta vo veku od 20 rokov nahor (vv. 22.29). Je to síce zvláštne, ale PÁN koná presne podľa Mojžišových slov. Mojžiš totiž uviedol svoju žiadosť motiváciou z formuly milosti: „Hospodin je zhovievavý a veľmi milosrdný (רַב־חַסְדִּים), odpúšťa vinu a priestupok nenecháva bez trestu, ale trestá vinu otcov na synoch *do tretieho i štvrtého pokolenia*“ (v. 18). Motivácia (z formuly milosti) a vážna prosba (sloveso „odpustiť“ סָלַח) robia jasný odkaz práve na stať z Ex 34, v ktorej sa nachádza aj jedinýkrát sloveso „odpustiť“ סָלַח v Ex (34,9). Po formulke milosti (vv. 6-7) PÁN vyhlásil Mojžišovi, že trestá maximálne do tretieho, príp. štvrtého pokolenia, ale potom už odpúšťa. PÁN pri Kádeš-Barnea teda konal verne podľa dohody z Ex 34 a dôsledne podľa Mojžišovej prosby¹⁰⁸. Toto konanie však ťažko vysvetliť ako „podľa veľkého milosrdenstva“ (určite nie podľa dnešného významu slova), keď tri generácie izraelských svedkov Egypta nechal vymrieť. Len pre komparáciu a objasnenie

¹⁰⁷ V Jer 16,5; Oz 2,21; Zach 7,9; Ž 103,4 a Dan 1,9, רָחֵם וְרָחֵם a v Iz 63,17 v opačnom poradí.

¹⁰⁸ Ak Mojžiš, Áron a Mirjam sú pri udalosti v Kádeš-Barnea už starší ako 80 rokov, možno predpokladať, že vymrú až „tri“ generácie (za predpokladu, že za dospelého sa považoval každý 20-ročný), t. j. v čisto matematickom pohľade, každá jedna vo svojich dvadsiatich rokoch: 20 – 40, 40 – 60 a 60 – 80.

pojmov možno uvažovať, že ak by Mojžiš prosil „zmluj sa“ (חנן), alebo „zľutuj sa“ (רחם) (porov. Ex 34,19; Dt 30,3), šanca na odpustenie by bola väčšia.

Druhý dôležitý text, v ktorom slovo רַחֵם nepasuje prekladať do slovenčiny ako milosrdenstvo, je Ž 136,17-20 (SEB): „¹⁷ Porazil veľkých kráľov, lebo jeho milosrdenstvo trvá naveky. ¹⁸ Pozabíjal mocných kráľov, lebo jeho milosrdenstvo trvá naveky. ¹⁹ Amorejského kráľa Síchona, lebo jeho milosrdenstvo trvá naveky. ²⁰ Bášanského kráľa Óga, lebo jeho milosrdenstvo trvá naveky.“ Hoci by náhradou „milosrdenstva“ niektorým zo slov „blahovôľa, dobrosrdečnosť, vernosť“ text zostal na prvé počutie (ne)menej provokatívny, predsa len „jeho blahovôľa, dobrosrdečnosť, vernosť“, by vyjadrila adekvátnejšie PÁNOVU spolupatričnosť s Izraelitmi a predovšetkým nenarušovalo by to význam slovenského slova milosrdenstvo, ktorý je úzko spätý s odpúšťaním a dobrotou¹⁰⁹.

3.5 Formula milosti

Uzavrieme túto komparatívnu časť hebrejských termínov stručným náhľadom na „jeden zo základných kameňov viery v Jahveho“¹¹⁰ – na formulu milosti v Ex 34,6-7, ktorá kumuluje viaceré z diskutovaných termínov.

Masoretský text	Pracovný preklad
יְהוָה יְהוָה	PÁN, PÁN,
אֵל רַחוּם וְחַנוּן	Boh ľútostivý a milostivý,
אֶרְךָ אַפַּיִם	pomalý v hneve
וְרַב־חֶסֶד וְאֱמֶת	a veľký v blahovôli a pravde;
נֹצֵר חֶסֶד לְאַלְפִים	uchováva blahovôľu tisícom,
נִשְׂא עוֹן	odpúšťa vinu
וְפָשַׁע וְחַטָּאָה	a previnenie i hriech
וְנִקָּה לֹא נִקָּה	ale nič (tak ľahko) neočistí,
פֹקֵד עוֹן אָבוֹת	postihuje vinu otcov
עַל־בָּנִים וְעַל־בָּנֵי בָנִים	na synoch a na synoch ich synov
עַל־שְׁלֹשִׁים וְעַל־רְבָעִים	do tretieho a štvrtého pokolenia.

¹⁰⁹ Takú blahovôľu, vernosť PÁNA voči Izraelu v bojoch, badať v podobných textoch 1Mak 3,44; 4,24; 2Mak 8,5-6. Keďže ide o už len o grécky text, nachádza sa v nich ekvivalent ἔλεος „milosrdenstvo“.

¹¹⁰ SIMIAN-YOFRE – DAHMEN, חם רחם, 448. Porov. SPIECKERMANN, Barmherzig.

Formula milosti sa nachádza ešte v Ž 86,15; 103,8; 145,8; Joel 2,13; Jon 4,2; Neh 9,17, len v elementárnej podobe s prevráteným poradím אֱלֹהֵינוּ וְיָרֵחַ הַחַדָּשׁ v Neh 9,31; 2Krn 30,9; Ž 111,4; 112,4. Formula vznikla ako modlitbová invokácia z kultového prostredia v poexilovom období. Obsah tejto formuly možno nájsť aj v niektorých iných textoch (Nm 14,18; Mich 7,18-20; Nah 1,2-3; Mal 1,9). Formula kumuluje viacero pojmov, ale nekomolí významové odtienky jednotlivých termínov. Tým, že spája do jedného celku viaceré hutné atribúty PÁNA, sa formula stáva jedinečným vierovyznaním o milosrdnom Bohu¹¹¹. Formula zjavuje charakteristiky Boha Izraela na pozadí prvého veľkého hriechu Izraela po zmluve (Ex 32–34). Exegéti poukázali na jej dôležitosť i vzhľadom k jej kompozičnému rozmiestneniu v zbierke Dvanástich prorokov¹¹². Pre náš cieľ je dôležitá najmä prvá časť z hypertextu – Ex 34,6, v ktorej stoja husto vedľa seba skúmané kľúčové slová.

Formula vyjadruje ako prvé, že PÁN sa dokáže zľutovať, lebo sa takpovediac „nemôže nezľutovať“. Prvá charakteristika opisuje zľutovanie a súcit PÁNA, ktoré nevychádzajú z nijakej z jeho povinností. Výraz odráža rodinné pozadie a súcitný a nežný vzťah. Druhá charakteristika pochádza z kráľovského slovníka – milostivý – a znamená, že si milosť možno od neho, ako od vyššej autority, síce vyprosiť, ale bez toho, že by bol on prinútený dať ju. Druhý výraz podčiarkuje teda zvrchovanosť darcu. Dvojica „lútostivý a milostivý“ opisuje Boha ako súciteľného, nežného a súčasne i zvrchovaného vládca¹¹³. Tretia charakteristika dopĺňa predchádzajúce – nenahnevá sa rýchlo a ak, tak nie emotívne. Dosvedčuje to samotný bezprostredný kontext formuly milosti – pri udalosti o prvom veľkom hriechu ľudu proti zmluve na Sinaji. Po tom, čo ľud zhršil, PÁN akoby si pýtal dovolenie od Mojžiša, aby mohol vzplanúť svojím hnevom (porov. 32,10). Mojžiš ho však prehovoril. Žiadal ho, aby sa nehneval, a motivoval PÁNA spomienkou na jeho vlastný prísľub praotcom (vv. 12-13). PÁN je teda zhovievavý. Poslednú, štvrtú charakteristiku tvorí práve syntagma וְיָרֵחַ הַחַדָּשׁ „a veľmi blahosklonný/dobrosrdečný a pravdivý“, resp. „veľký v blahovôli/dobrosrdečnosti a pravde“. Ako jediná

¹¹¹ Podrobnejšiu teologickú analýzu hypertextu Ex 34,6-7 vzhľadom k ostatným hypotextom predložil v slovenčine JANČOVIČ, *V srdciach sa vrátili do Egypta*, 190-194; porov. tiež PRUDKÝ, *Hospodin, 'Bůh milostivý'*, 36-39; TIŇO (ed.), *Exodus*, 860-862.

¹¹² DOZEMAN, *Inner-Biblical Interpretation*, 207-223; CRENSHAW, *Theodicy in the Book of the Twelve*, 175-191; VARŠO, *Abdiáš. Jonáš. Micheáš*, 160-161.

¹¹³ Porov. CLARK, *The word Hesed*, 263.

zo spomenutých charakteristík sa nachádza až dvakrát v krátkom texte (34,7). Zopakovaním sa vlastnosť zdôrazní a jej špecifikum „veľkosť“ (v. 6) v následnom číselnom zopakovaní „tisíc“ (v. 7) vyjadruje figuratívne nesmiernosť tejto PÁNOVEJ vlastnosti. Je to charakteristika „teologickejšia“ ako tie prvé dve predchádzajúce a jej jedinečnosť odzrkadľuje trvácnosť Božej dobrosrdečnosti výraznejšie vzhľadom na obmedzenosť jeho hnevu (v. 6). V porovnaní s prvou vlastnosťou („ľútostivý“), רַחֻם zahŕňa v sebe aj vzájomný záväzok a trvácnosť v dobrom, v porovnaní s druhou („milostivý“), רַחֻם nepredpokladá nevyhnutne vzťah zhora-nadol a vychádza z Božej blahovôle; v porovnaní s treťou („pomalý v hneve“, „zhovievavosť“), veľkosť Božieho רַחֻם možno porovnať s Božím hnevom tak ako 1000:3. Charakteristika רַחֻם akoby cielenejšie vyjadrovala aj praktický rozmer samotného PÁNA – pre všetky generácie bez rozdielu – a podčiarkuje, že tento atribút ostáva nemenný.

4 Návrh prekladu

Cieľ následných návrhov apeluje na čím konzekventnejší výber termínov v preklade tak, aby bolo možné aj pre bežného čitateľa Písma vnímať za určitým dôležitým teologickým vyjadrením pojem, ktorý dôsledne zodpovedá konkrétnemu jednému slovu v hebrejskej pôvodine. Výberom a používaním synonym pri preklade (ako je nateraz máčucim faktom pri viacerých slovenských prekladoch) by mohla vzniknúť abnormálna situácia, že napokon viacero rôznych a teologicky dôležitých termínov hebrejského originálu sa bude prekladať jedným termínom v slovenčine (porov. láska pre termíny: אַהֲבָה , מִיָּד a רַחֻם ; milosť/milostivý pre termíny, חַן , חַנּוּן , רַחֻם , רַחֻם , מִיָּד a רַחֻם ; milosrdenstvo/milosrdný pre termíny: חַנּוּן , רַחֻם , מִיָּד a רַחֻם). Rozlíšenejšie a presnejšie používanie slovenských termínov by mohlo napomôcť lepšie porozumenie hebrejských pojmov, a to aj vďaka ich vlastnému použitiu v kontexte posvätného textu. Princíp *varietas delectat* pôsobí pri prekladoch starovekých a náboženských textov neblaho, skôr opačne – klamlivo a nepresne. Údajne synonymickou variáciou v slovenskom preklade vzniká, resp. fakticky vznikla neblahá skutočnosť, že sa prevracajú významy pojmov vyjadrených hebrejským textom.

Pre termín אַהֲבָה niet vážnych dôvodov nepoužívať slovenský ekvivalent „láska“. Ten súčasná kodifikovaná slovenčina charakterizuje ako 1. kladný citový vzťah, vrelá náklonnosť k niekomu, niečomu: *materinská*,

*rodičovská, synovská, bratská láska; láska k blížnemu kladný, vlúdny, žičlivý, obetavý a pod. Vzťah k ľudom v kresťanskom chápaní...; 2. náklonnosť jedného pohlavia k druhému, ľúbostný cit, ľúbosť...*¹¹⁴

Pre termín מִלּוּד navrhujeme štandardne „milosť“, prípadne „priazeň“. Slovo „milosť“ však s takým prvotným významom, ako ho ponúka súčasná slovenčina. Podľa kodifikačnej príručky *Krátky slovník slovenského jazyka* (2003) sa pod slovom milosť rozumie: 1. blahosklonnosť, priazeň k nižšie postavenej osobe: *nebyť u vedúceho v milosti*, 2. súcít, milosrdenstvo, zľutovanie: *byť odkázaný na niečiu milosť*; 3. odpustenie (trestu), omilostenie: *udelieť niekomu milosť*; 4. *náb.* Božia pomoc potrebná na spasenie; súhrn nadprirodzených darov: *posväcujúca milosť*; 5. *vaša (kráľovská) milosť*, titul panovníkov, šľachticov, cirkevných hodnostárov¹¹⁵. Podľa kodifikovanej slovenčiny teda v základnom význame slovo milosť nemá charakter náboženský a je používaný v súčasnej slovenčine v zmysle blahosklonnosť a priazeň vyššie postavenej osoby k nižšie postavenej osobe. Takéto dnešné použitie zodpovedá presne významu a použitiu, aké má lexéma מִלּוּד v hebrejskej Biblii. Naproti tomu priazeň (žičlivý vzťah) podľa súčasnej slovenčiny nevyjadruje postoj vyššie postavenej osoby voči nižšie postavenej osobe¹¹⁶.

Božský atribút – prídavné meno מְלִיטִיב – navrhujeme prekladať ako „milostivý“, keďže je odvodené od slovtvorného koreňa מִלַּד, obdobne ako „milosť“ מִלּוּד. Tým sa zachová aj analógia vzťahu milosť – milostivý, ktorá existuje v hebrejčine מִלּוּד – מְלִיטִיב. Termínom „milostivý“ sa tak prisúdi tomu, kto je vyššie postavený a prejavuje svoju blahosklonnosť, milosť, a to na základe vedomého rozhodnutia – obdarovať, uštedriť komusi čosi navyše¹¹⁷.

Podstatné meno מִלּוּדָה je pomerne jednoznačne „lono“, „maternica“, prípadne vnútorná časť brucha – vnútornosti, vnútro (fyzické).

¹¹⁴ KAČALA – PISARČÍKOVÁ – POVAŽAJ, *Krátky slovník*, 292.

¹¹⁵ KAČALA – PISARČÍKOVÁ – POVAŽAJ, *Krátky slovník*, 330.

¹¹⁶ KAČALA – PISARČÍKOVÁ – POVAŽAJ, *Krátky slovník*, 577; JAROŠOVÁ – BUZÁSSYOVÁ (eds.), *Slovník súčasného slovenského jazyka H – L*, 921.

¹¹⁷ Hoci slovesu מִלַּד I nechýba pozitívna charakteristika, akú má sloveso „zmilovať sa“ מִלַּד, predsa však nevyjadruje vzťahový rozmer zhora-nadol, ktorý je typický pre sloveso מִלַּד. Preto napríklad v prípade Gn 33,10 (וַתִּצְנַן) by bolo vhodnejšie previesť: „a ty si ma prijal“, resp. „a ty si si ma obľúbil“, ale nie „bol si ku mne milostivý“. (Porov. DUBOVSKÝ [ed.], *Genesis*, 609-610) Okrem toho vo v. 10 sa nachádza podstatné meno מִלּוּד a vo v. 11 sloveso מִלַּד.

Ďalší božský atribút v Biblii – adjektívum רַחוּם – uprednostňujeme prekladať slovom „ľútostivý“, ktoré prisudzuje Bohu nielen vlastnosť súcitu, ale vnútorného pohnutia, ktoré ho iniciuje ku konaniu¹¹⁸. Ním podnietený, vo svojom láskavom vzťahu „zhora dole“, predčí i vzťah matka – dieťa (porov. Iz 49,15) a koná v prospech svojho stvorenia.

Plurál רַחוּמִים navrhujeme prekladať singulárom „zľutovanie“, prípadne „súcit“. רַחוּמִים má rovnaký slovotvorný koreň ako adjektívum רַחוּם a obidve slová spadajú do sémantického poľa súcitu, materského vnímania a nezadržateľného pohnutia. Preklad „zľutovanie“ vhodne vyjadrí nielen súcit¹¹⁹, ale predovšetkým také konanie subjektu, ktorého pôvod a podnet je v subjekte samom (či už ide o Boha alebo o človeka) a ktoré je takmer pudovo rodičovsky milujúce (porov. Oz 14,4; Ž 18,2; 103,13).

Pre viacvýznamové slovo רַחוּם v jeho základom význame navrhujeme podľa uznávaných a štandardných prekladových slovníkov preklady „blahovôľa“, „vernosť“, „lojálnosť“, „dobrosrdečnosť“, či „milosrdenstvo“. Častá voľba termínu „milosrdenstvo“ má takú výhodu, že sa pod ním chápe neurčito definovateľná добрôta a Božie odpustenie súčasne. Preklad „vernosť“, najmä pokiaľ by išlo o Boží atribút, vynikajúco vyjadruje, že Boh je verný svojím prísľubom a sebe samému – lebo je i pravdivý (אֱמֶת), a teda i dôveryhodný (אֱמוּנָה). Avšak voľba „zľutovanie“ či „súcit“ pre רַחוּם by znamenalo ignorovanie nevyhnutnosti rozlíšiť medzi dvomi termínmi, ako sú רַחוּמִים a רַחוּם. Výhoda prekladu „vernosť“, „lojálnosť“ vhodne vyjadruje podstatnú charakteristiku רַחוּם – jej trvácnosť – a v niektorých prípadoch

¹¹⁸ Slovenské „ľútostivý“ charakterizuje toho, kto 1. ľahko podlieha ľútosti...; 2. vyjadrujúci ľútosť, žalostný; KAČALA – PISARČIKOVÁ – POVAŽAJ, *Krátky slovník*, 307. Novší slovník z r. 2011 dopĺňa charakteristiku: 1. ktorý ľahko podlieha ľútosti, súcitu, dojatiu, obyčajne v súvislosti s nešťastím, utrpením a pod. iných... a zahŕňa v príkladoch aj takých ľudí, ktorí pomohli núdznym („...tí ľútostnejší dali vďačne, vedeli, že Hermína má malého chlapca sirotu.“); JAROŠOVÁ – BUZÁSSYOVÁ (eds.), *Slovník súčasného slovenského jazyka H – L*, 1042.

¹¹⁹ Slovo „súcit“ vyjadruje: citovú účasť s niekým (v *nešťastí ap.*), poľutovanie: *vzbudzovať súcit, pomôcť zo súcitu*. Porov. KAČALA – PISARČIKOVÁ – POVAŽAJ, *Krátky slovník*, 720. Hoci aj „zľutovanie“ vysvetľuje Krátky slovník slovenského jazyka ako „súcit s trpiacim, útrpnosť, zmilovanie: *prosiť o zľutovanie; nemať s niekým zľutovania*“ (KAČALA – PISARČIKOVÁ – POVAŽAJ, *Krátky slovník*, 950), predsa len slovo „zľutovanie“ dáva väčší dôraz na relacionálny rozmer výrazu (teda mať zľutovanie *s niekým*), ako „súcit“, ktorý vyjadruje viac subjektívne prežívanie.

výstižne nahrádza vznešený pojem „milosrdenstvo“, ktorý je takmer neoddeliteľne spájaný s odpustením. Voľba „blahovôľa“ a „dobrosrdečnosť“ súladia s voľbou „milosrdenstvo“, ale zdôrazňujú viac Božiu (slobodnú) vôľu ako počiatok jeho konania. Veď slovo רַחֵם neopisuje v prvom rade jeho efekt pre prijímateľa, ale vlastnosť toho, od koho pochádza.

Zoznam použitej literatúry

- ATTARD, Stefano M. – PAVAN, Marco (eds.): *“Canterò in eterno le misericordie del Signore” (Sal 89,2). Studi in onore del prof. Gianni Barbiero in occasione del suo settantesimo compleanno* (Analecta biblica. Studia 3), Roma: Gregorian Biblical Press, 2015.
- BAUMANN, Gerlinde: *Liebe und Gewalt. Die Ehe als Metapher für das Verhältnis JHWH – Israel in den Prophetenbüchern* (SBS 185), Stuttgart: Katholisches Bibelwerk, 2000.
- Biblia. Slovenský ekumenický preklad s deuterokánonickými knihami*, Banská Bystrica: Slovenská biblická spoločnosť, 2007.
- BOTEK, Anton – ĎURICA, Ján (eds.): *Sväté písmo. Jeruzalemská Biblia. Text Svätého písma z pôvodných jazykov preložil Anton Botek. Úvody, poznámky, komentáre a chronologické tabuľky sú prevzaté z Jeruzalemskej Biblie, ktorú vydala Jeruzalemská biblická škola*, Trnava: Dobrá kniha, 32014.
- BOTEK, Anton – ĎURICA, Ján – KYSELICA, Jozef – VASIL, Cyril (eds.): *Sväté písmo s komentármi a margináliami Jeruzalemskej Biblie*. Preložil Anton Botek, Trnava: Dobrá kniha, 2012.
- BRAULIK, Georg: *Die Mittel deuteronomischer Rhetorik : erhoben aus Deuteronomium 4,1-40* (AnBib 68), Rome: Biblical Institute Press, 1978.
- BROWN, Francis – DRIVER, Samuel Rolles – BRIGGS, Charles-Augustus: *The Brown-Driver-Briggs Hebrew and English Lexicon. With an Appendix Containing the Biblical Aramaic Coded with the Numbering System from Strong's Exhaustive Concordance of the Bible. Based on the Lexicon of William Gesenius, as Translated by Edward Robinson, and Edited with Constant Reference to the Thesaurus of Gesenius as Completed by E. Rödiger, and with Authorized Use of the German Editions of Gesenius' Handwörterbuch über das Alte Testament*, Reprinted from the 1906 edition, Peabody, MA: Hendrickson, 1996. (= BDB)
- CLARK, Gordon R.: *The Word Hased in the Hebrew Bible* (JSOTSup 157), Sheffield: Academic Press, 1993.
- CLINES, David J. A. – ELWOLDE, John: *The Dictionary of Classical Hebrew*. Vol. I א, Sheffield: Sheffield Academic Press, 1993. (= DCH I)
- CLINES, David J. A. – ELWOLDE, John: *The Dictionary of Classical Hebrew*. Vol. III ט-צ, Sheffield: Sheffield Academic Press, 1996. (= DCH III)
- CLINES, David J. A. (ed.): *The Concise Dictionary of Classical Hebrew*, Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 2009. (= CDCH)

- CLINES, David J. A. – STEC, David – DE ROO, Jacqueline C. R. – SPURLING, Helen: *The Dictionary of Classical Hebrew*. Vol. VII ז–ך, Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 2010. (= DCH VII)
- CRENSHAW, James L.: Theodicy in the Book of the Twelve. In: Aaron Scharf – Paul Lewis Redditt (eds.): *Thematic Threads in the Book of the Twelve* (BZAW 325), Berlin: Walter de Gruyter, 2003, 175-191.
- DE VAAN, Michiel Arnoud Cor: *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages* (IEED 7), Leiden – Boston (MA): Brill, 2008.
- DOZEMAN, Thomas B.: Inner-Biblical Interpretation of Yahweh's Gracious and Compassionate Character, *JBL* 108 (1989) 207-223.
- DUBOVSKÝ, Peter (ed.): *Genezis* (KSZ 1), Trnava: Dobrá kniha, 2008.
- DUBOVSKÝ, Peter (ed.): *Marek* (KNZ 1), Trnava: Dobrá kniha, 2013.
- ĎURICA, Ján: K Botekovmu prekladu Písma. In: *Studia Aloisiana*. Ročenka Teologickej fakulty Trnavskej university 2003, Bratislava: Dobrá kniha, 2003, 107-115.
- ĎURICA, Ján: Botekov preklad Písma s komentármi Jeruzalemskej Biblie. In: Blažej Štrba (ed.): *Studia Biblica Slovaca 2005*, Svit: KBD, 2006, 89-93.
- ĎURICA, Ján: Nový preklad celého Svätého písma s komentármi Jeruzalemskej Biblie. In: Anton Botek – Ján Ďurica – Jozef Kyselica – Cyril Vasil' (eds.): *Sväté písmo s komentármi a margináliami Jeruzalemskej Biblie*. Preložil Anton Botek, Trnava: Dobrá kniha, 2012, 2540-2475.
- FILO, Vladimír – MALÝ, Vincent – JAVOR, Ferdinand: Preklad svätého Písma (Neovulgáta). Navrh prekladu podľa Novej Vulgáty. Gen 13–19, *Liturgia* 16 (4/2006) 287-295.
- FISCHER, Georg: Exodus 3–4 „revisited“. Impulse für die 13. Tagung des Kolloquiums „Theorie der Exegese“ in Neuendettelsau, 5.-7. März, 2010. In: Georg Fischer (Hrsg.): *Anfänge der Bibel*. Studien zu Genesis und Exodus (SBAB 49), Stuttgart: Katholisches Bibelwerk GmbH, 2011, 195-202.
- GÁBRIŠ, Karol (ed.): *Biblia. Písmo Sväté Starej a Novej zmluvy*, Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1977.
- GIANTO, Augustinus: Linguistica e ispirazione. In: Peter Dubovský – Jean-Pierre Sonnet (eds.): *Ogni Scrittura è ispirata. Nuove prospettive sull'ispirazione biblica* (Lecio 5), Cinisello Balsamo (Milano) – Roma: Edizione San Paolo – GBPress, 2013, 204-222.
- GLUECK, Nelson: *Das Wort hesed im alttestamentlichen Sprachgebrauche als menschliche und göttliche gemeinschaftgemässe Verhaltensweise* (BZAW 47), Giessen: Töpelmann, 1927.
- HELLER, Jan: *Výkladový slovník biblických jmen*, Praha: Advent-Orion, 2003.
- JANČOVIČ, Jozef: „V srdciach sa vrátili do Egypta“ (Sk 7,39). *Exegeticko-teologická analýza perikopy Ex 32–34 s využitím kánonického prístupu* [dizertačná práca nepublikovaná], Bratislava: RKCMBF UK, 2008.
- JAROŠOVÁ, Alexandra – BUZÁSSYOVÁ, Klára (eds.): *Slovník súčasného slovenského jazyka H – L*, Bratislava: Veda, 2011.
- JENNI, Ernst: *Studien zur Sprachwelt des Alten Testaments II*, Stuttgart: Kohlhammer, 2005.
- JOOSTEN, Jan: כספ, 'Benevolence', and ἔλεος, 'Pity'. Reflections on Their Lexical Equivalence in the Septuagint. In: Jan Joosten: *Collected Studies on the Septuagint*. From Language to Interpretation and beyond (FAT 83), Tübingen: Mohr Siebeck, 2012, 97-111.

- KAČALA, Ján – PISARČIKOVÁ, Mária – POVAŽAJ, Matej (eds.): *Krátky slovník slovenského jazyka*, Bratislava: Slovenská akadémia vied, ⁴2003 [online]. [cit. 2015-03-10]. Dostupné na internete <http://slovniky.juls.savba.sk/?d=kssj4>.
- KELLENBERGER, Edgar: *Häsäd wä'amät als Ausdruck einer Glaubenserfahrung. Gottes Offen-Werden und Bleiben als Voraussetzung des Lebens* (ATHANT 69), Zürich: Theologischer Verlag, 1982.
- KELLENBERGER, Edgar: חַסֵּד Und Sinnverwandte Lexeme Im Kontext von Bitte Und Aufforderung. In: Jürg Luchsinger – Markus Saur – Hans-Peter Mathys (Hrsg.): "... der seine Lust hat am Wort des Herrn!" Festschrift für Ernst Jenni zum 80. Geburtstag (AOAT 336), Münster: Ugarit-Verlag, 2007, 185-195.
- KIM, Yoo-ki: The Agent of *hesed* in Naomi's Blessing (Ruth 2,20), *Bib* 95 (2014) 588-601.
- KLEIN, Ernest: *A Comprehensive Etymological Dictionary of the Hebrew Language for Readers of English*, Jerusalem: Carta, 1987.
- KOEHLER, Ludwig Hug – BAUMGARTNER, Walter – STAMM, Johann Jakob – RICHARDSON, Mervyn Edwin John: *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*. Vol. I א – ט, Leiden: Brill, ³1994. (= HALOT I)
- KOEHLER, Ludwig Hug – BAUMGARTNER, Walter – STAMM, Johann Jakob – RICHARDSON, Mervyn Edwin John: *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*. Vol. III ט – ש, Leiden – New York – Köln: Brill, ³1996. (= HALOT III)
- KONFERENCIA BISKUPOV SLOVENSKA: 74. plenárne zasadanie Konferencie biskupov Slovenska, Donovaly, 2013 [online]. [cit. 2014-11-28] <http://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/konferencia-biskupov-slovenska/p/plenarne-zasadania/c/plenarne-zasadanie-kbs-11-12-3-2013-74>.
- KOŠTIAL, Rudolf: *Biblia u nás*, Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1989.
- LOHFINK, Gerhard: *Ježišov posledný deň alebo Ako to bolo s Ježišovým umučením*, Bratislava: Serafin, 2008.
- LUNDBOM, Jack R. – FABRY, Heinz-Joseph: חַסֵּד חַסֵּד. In: *TDOT* V (1986) 22-36.
- PANCZOVÁ, Helena: Technika prekladu z biblickej gréčtiny (2): Druhy techník prekladu starovekej literatúry a príklad prekladu participií v slovenskom komentárovom preklade, *StBiSl* 5 (1/2013) 58-73.
- PIANIGIANI, Ottorino: *Vocabolario etimologico della lingua italiana*, Roma: Albrighi – Segati, 1907.
- PRUDKÝ, Martin: Hospodin, 'Bůh milostivý' & Izrael, lid 'z Boží milosti'. Teologie milosti ve Starém zákoně. In: Lenka Karfíková – Jiří Mrázek (eds.): *Milost podle Písma a starokřesťanských autorů*, Jihlava: Mlýn, 2004, 1-50
- ROHÁČEK, Jozef (ed.): *Svätá Biblia. Z pôvodných jazykov preložená na slovenský. Druhé revidované vydanie preložil prof. Jozef Roháček*, Bratislava: Epoque, ²1969.
- SAKENFELD, Katharine Doob: *The Meaning of Hesed in the Hebrew Bible. A New Inquiry* (HSM 17), Missoula, MT: Scholars Press, 1978.
- SCHMUTTERMAYR, Georg: RHM – Eine lexikalische Studie, *Bib* 51 (1970) 499-532.
- SCHROER, Silvia: Der israelitische Monotheismus als Synkretismus. Einblicke in die Religionsgeschichte Israels/Palästinas auf der Basis der neueren Forschung. In: Anton Peter (Hrsg.): *Christlicher Glaube in multireligiöser Gesellschaft. Erfahrungen Theologische Reflexion – Missionarische Perspektiven*, Imensee, 1996, 268-287.
- SCHROER, Silvia: Liebe Und Tod Im Ersten (Alten) Testament, *LecDif* 2 (2/2004) 1-16.
- SIMIAN-YOFRE, Horacio – DAHMEN, Ulrich: חַסֵּד חַסֵּד. In: *TDOT* XIII (2004) 437-453.

- SPIECKERMANN, Hermann: "Barmherzig und gnädig ist der Herr...", *ZAW* 102 (1990) 1-18.
- STOEBE, Hans Joachim: דָּבָר ḥāsəd BONTÄ. In: Ernst Jenni – Claus Westermann (eds.): *Dizionario Teologico dell'Antico Testamento*. Vol I., Torino: Marietti, 1978. (= *DTATI*)
- ŠTRBA, Blažej: מְשֻׁבָּב of the Canticle, *Bib* 85 (2004) 475-502.
- ŠTRBA, Blažej: To Love the Other: Deuteronomy and Immigrants, *BiTod* 45 (4/2007) 214-218.
- ŠTRBA, Blažej: *Bibliografia biblických vied slovenskej a českej proveniencie (1989 – 2013)*. *Bibliography of biblical sciences of Slovak and Czech provenance (1989 – 2013)* (StBiSISup) Badín, 2014.
- TILLY, Michael: *Einführung in die Septuaginta*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2005.
- TIŇO, Jozef (ed.): *Exodus* (KSZ 3), Trnava: Dobrá kniha, 2013.
- TOV, Emanuel: Three Dimensions of Words in the Septuagint. In: Emanuel Tov: *The Greek and Hebrew Bible*. Collected Essays on the Septuagint (VTSup 72), Leiden: Brill, 1999, 85-94.
- TRABALKA, Valerian: *Hebrejsko-slovenský slovník*, Bratislava: Zing Print, 1997.
- VARŠO, Miroslav: *Abdiáš. Jonáš. Micheáš* (KSZ 2), Trnava: Dobrá kniha, 2010.
- VIDÉKY, Juraj: Predhovor k vreckovému, 2. opravenému vydaniu. In: *Biblia*. Slovenský ekumenický preklad s deuterokanonickými knihami, Banská Bystrica: Slovenská biblická spoločnosť, 2011, 10.
- VRABLEC, Štefan: Na cestu. In: *Sväté písmo Starého i Nového zákona*, Rím: Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, 1995.
- WALLIS, Gerhard: אֱהָב 'āhabh. In: *TDOT* I (1974) 99-118.
- WEINFELD, Moshe: בְּרִית b'rit. In: *TDOT* II (1977) 253-279.
- WEVERS, John William: *Notes on the Greek Text of Genesis* (SBLSCS 35), Atlanta, GA: Scholars Press, 1993.
- WILDBERGER, Hans: אֱמֶן 'mn STABILE, SICURO. In: *DTATI* (1978) 155-183.
- ZÁŇ, Ján Peter: Vypracovanie odborného komentára Písma svätého v slovenskom jazyku. In: Blažej Štrba (ed.): *Studia Biblica Slovaca 2005*, Svit: KBD, 2006, 96-97.
- ZOBEL, Hans-Jürgen: חֶסֶד Ḥesed. In: *TDOT* V (1986) 44-64.
- ZORELL, Franz (ed.): *Lexicon Hebraicum Veteris Testamenti*, Romae: Pontificium Institutum Biblicum, 1989.

Zhrnutie

Predmetom štúdie je sedem hebrejských termínov אֱהָבָה, חֶסֶד, חַנּוּן, חַיִּים, רַחֲמִים, רַחֲמוֹם, רַחֲמֵם, רַחֲמוֹן, חֶסֶד a ich preklady v hlavných slovenských prekladoch Biblie. Termíny a ich preklady sú analyzované aj kontextuálne a podľa ich syntaktického použitia v pôvodnom texte. Cieľom štúdie je zdôrazniť lexikálne charakteristiky a dôležitosť literárneho kontextu v prospech nových slovenských prekladov.

Kľúčové slová: Božie atribúty, formula milosti, ľútostivý, milostivý, milosrdný.

Summary

The present study deals with the seven Hebrew terms אֶהְיֶה, חַנּוּן, רַחוּם, רַחֲמִים, חַסֵּד and their translations in major Slovak Bible translations. The terms and their translations are analyzed according to their context and their syntax in the original text. The study highlights how the lexical characteristics and the literary context are important in determining the validity of the new Slovak translations.

Keywords: The attributes of God, compassion formula, compassionate, gracious, merciful.

Blažej Štrba
Banská 28
976 32 BADÍN, Slovenská republika
blazejstrba@xaver.sk

Obsah

Štúdie

<i>Miroslav VARŠO</i>	
Deuternomistická právna frazeológia	1-21
<i>Blažej ŠTRBA</i>	
Lútostivý a milostivý Boh. Komparácia slovenských prekladov niektorých charakteristík Boha s ich hebrejským originálom	22-59
<i>Massimo GRILLI</i>	
„Naplnenie“ ako hermeneutická kategória Evanjelia podľa Matúša	60-74
<i>Henry Ansgar KELLY</i>	
Druhy exorcizmu v Biblii a v Cirkvi	75-87
<i>Andrea KOREČKOVÁ</i>	
Negatívna predstava života žien v záhrobí podľa gréckych náhrobných kameňov a komparácia s novozákonnými dokladmi o úmrtí žien	88-102
Abstrakty a recenzie	103-139
Správy a oznamy	140-154

Obsah

Štúdie

<i>Miroslav VARŠO</i> Deuteronomistická právna frazeológia	1-21
<i>Blažej ŠTRBA</i> Ľútostivý a milostivý Boh. Komparácia slovenských prekladov niektorých charakteristík Boha s ich hebrejským originálom	22-59
<i>Massimo GRILLI</i> „Naplnenie“ ako hermeneutická kategória Evanjelia podľa Matúša	60-74
<i>Henry Ansgar KELLY</i> Druhy exorcizmu v Biblii a v Cirkvi	75-87
<i>Andrea KOREČKOVÁ</i> Negatívna predstava života žien v záhrobí podľa gréckych náhrobných kameňov a komparácia s novozákonnými dokladmi o úmrtí žien	88-102
Abstrakty a recenzie	103-139
Správy a oznamy	140-154